

SHIVANI SHARMA

BALANSEKUNSTNERE

En kvalitativ studie av syv videregående skolars arbeid med rusproblematikk

**Masteroppgave i sosialt arbeid
OsloMet – storbyuniversitetet
Fakultet for samfunnsvitenskap**

Sammendrag

I 2016, mottok 33 000 mennesker tverrfaglig spesialisert rusbehandling innenfor spesialisthelsetjenesten i Norge. Forskning viser at barn og unge med rusproblematikk ofte oppdages for sent. Et satsningsområde i rusmiddelpolitikken er derfor forebygging av rusproblemer – og tidlig intervensjon ved en begynnende rusproblematikk.

Temaet for denne masteroppgaven er ungdommers rusbruk sett fra et sosialfaglig perspektiv med den videregående skolen som kontekst. Det undersøkes hvordan store, og mellomstore, videregående skoler gjennomfører arbeidet knyttet til rusproblematikk blant elevene.

Datamaterialet består av syv kvalitative intervjuer med helse- og sosialfaglige ansatte ved videregående skoler, og analyseres med inspirasjon fra institusjonell etnografi.

Analysen viser at rusbruk blant ungdommer i stor grad er normalisert; og flere unge balanserer samfunnskrav og skolegang med et rusbruk på fritiden. Det forebyggende arbeidet i skolene består hovedsakelig av kunnskapsformidling, relasjonsbygging, synlighet og tilgjengelighet. I tillegg trekkes politisamarbeid, og forebygging av narkotika- og voldsbruk i russetiden, fram som sentrale aspekter av det proaktive arbeidet. Kvaliteten og fokuset på arbeidet med rus er varierende på de ulike skolene, da strukturelle hensyn som økonomi og inntakssnitt virker inn på de faktiske handlingsmulighetene til de ansatte i skolen.

Analysen peker på at avdekking av rusproblematikk er utfordrende; med mindre rusproblematikken er av så omfattende karakter at den intervensjoner med skoletiden. Selv da er det begrensninger i skolens handlingsmuligheter; og hjelpen som tilbys avhenger i mange tilfeller av elevens eget ønske om hjelp eller behandling. I tillegg til skillet mellom skole og fritid, trekkes to viktige distinksjoner fram som avgjørende for skolens arbeid med rusproblematikk i enkelttilfeller; nemlig om det har foregått noe kriminelt- eller ikke, og om eleven er over eller under 18 år.

OsloMet – storbyuniversitetet, Fakultet for samfunnsfag

Oslo 2018

Abstract

In 2016, 33 000 people received interdisciplinary specialized substance abuse treatment in Norway. Research has shown that children and adolescents with substance abuse, often are discovered too late. A priority area in the Norwegian drug policy is therefore prevention of substance abuse– and early intervention of starting hassles.

The theme of this master thesis is adolescent’s substance use, seen from a social work perspective in the context of high schools. This study researches how large, and medium sized, high schools conduct their work related to substance abuse among students. The data material consists of seven qualitative interviews with social workers, advisors and school nurses from different high schools, and the analysis is inspired by institutional ethnography.

The analysis shows that substance use amongst adolescents is broadly normalized, and many adolescents balance society requirements and studies with a substance use in the weekends. The proactive work in the high schools mainly consist of providing knowledge, building good relationships with the students, visibility and accessibility. Police cooperation, and prevention of drugs and violence, during the “russetid” is also pointed out as key aspects of the proactive work. All though all the schools work to prevent substance abuse, the study shows that the quality and focus of the proactive and reactive work vary at the different schools. Reasons such as structural considerations, economics and student compositions seem to influence the available resources in the work with substance abuse.

The study shows that revealing substance abuse amongst students is challenging; unless the substance abuse is so comprehensive that it interferes with the school hours. Even then there are limitations in the school’s possibilities of action; and in most cases the reactive work depends on the student’s own wish for help or treatment. In addition to the distinction between school hours and spare time, two more distinctions are pointed out as central for how the school works with substance abuse problems in individual cases; if there has been a crime – or not, and if the student is over or under 18 years of age.

OsloMet – storbyuniversitetet, Fakultet for samfunnsfag

Oslo 2018

Førord

Nå sitter jeg her, tre måneder senere enn det som opprinnelig var planen, med en ferdig masteroppgave for hånden. Det siste året har vært både lærerikt, spennende, utfordrende og frustrerende på samme tid. Det er en rar følelse å skulle si seg ferdig med et så stort prosjekt, som har opptatt store deler av tiden min i lang tid. Likevel er det først og fremst en følelse av stolthet og glede. Jeg klarte det!

Aller først vil jeg takke de syv informantene som har deltatt i dette prosjektet. Tusen takk for at dere åpent og ærlig delte erfaringer og refleksjoner fra deres arbeidshverdag med meg. Uten dere ville ikke denne masteroppgaven vært mulig.

Videre vil jeg rette en stor takk til min veileder Marit Haldar. Du er så grundig, ærlig, dyktig – og ikke minst engasjert. Engasjementet ditt er inspirerende! Tusen takk for all veiledning, alle råd og alle innspill du har bidratt med. Det har vært en fryd å samarbeide med deg det siste året, og jeg kunne ikke bedt om en bedre veileder.

Jeg vil også rette en stor takk til min største støtte og inspirasjon i livet; min fantastiske samboer Robin Murphy. Tusen takk for at du alltid heier på meg. Tusen takk for all trøst, motivasjon og støtte du har gitt meg det siste året. Jeg setter så utrolig stor pris på deg.

Sist men ikke minst vil jeg takke den fine familien min; mamma, pappa og lillebror. Takk for at dere alltid er der, og takk for all støtte dere gir meg. Dere er best!

Oslo, august 2018

Shivani Sharma

Innholdsfortegnelse

1. Innledende ord	6
1.1. Problemstilling	7
1.2. Begrunnelse for valg av tema	7
1.2.1. Oppgavens tittel: Balansekunstnere.....	8
1.3. Avgrensning, kunnskapsbidrag og begrepsavklaring	9
1.4. Oppgavens oppbygning	10
2. Tidligere forskning: ungdom, rus og psykisk helse	11
2.1. Alkohol	11
2.1.1. Nedgang i unges alkoholbruk.....	12
2.1.2. Skolens påvirkning på ungdommers alkoholbruk.....	12
2.2. Cannabis	13
2.2.1. Oslo- ungdommens rusbruk.....	14
2.3. Psykisk helse	14
2.4. Risiko og beskyttelse	15
3. Vitenskapsteoretisk posisjon	17
3.1. Institusjonell Etnografi	17
3.2. Virksomhetskunnskap	17
3.3. Styringsrelasjoner	18
4. Metodisk tilnærming	19
4.1. Valg av metode	19
4.1.1. Semistrukturert intervju.....	19
4.2. Rekrutteringsprosessen	19
4.3. Utvalg	21
4.4. Intervjusituasjonen	21
4.5. Transkribering av materialet	23
4.6. Ethiske refleksjoner	24
4.6.1. Forskningsetisk distanse fra eget felt.....	24
4.6.2. Forskerens egen posisjon.....	24
4.7. Analytisk fremgangsmåte	25
4.7.1. «Sosialrådgivere».....	26
5. Fortellinger om ungdommers ruskultur	28
5.1. Alkoholbruk	28
5.1.1. Russosialisering: jevnaldredes rolle.....	28
5.1.2. Russosialisering; foreldres rolle og kulturell tilhørighet.....	29

5.1.3.	Alkohol – en selvfølgelig del av ungdomstiden?	30
5.2.	Hasjrøyking	30
5.2.1.	Hvor tilgjengelig er cannabis?	32
5.2.2.	Hvor utbredt er egentlig cannabis?	33
5.2.3.	«Det er ikke så fryktelig mange stonere, men noen»	34
5.3.	Samfunnskrav og psykisk helse	35
5.3.1.	Rus: bare fest og moro?	37
6.	Forebygging, og dens politiske rammeverk	39
6.1.	En forebyggende rusmiddelpolitikk	39
6.1.1.	Skolen som arena for forebygging og holdningsskapning	41
6.1.2.	Rusplaner	42
6.1.3.	Kunnskapsformidling.....	43
6.1.4.	Relasjonens betydning	44
6.1.5.	Foreldresamarbeid	46
6.2.	Politiske tiltak – rusforebyggende arbeid i skolen	47
6.2.1.	Kjentmann.....	47
6.2.2.	Politiets rolle i forebygging av kriminalitet	48
6.2.3.	Forebygging av uønsket atferd i russetiden	49
7.	Institusjonelle grenser for bekymring: når reagerer skolen?.....	52
7.1.	Klassiske tegn på et rusmisbruk.....	52
7.2.	Andre som melder bekymring.....	53
7.3.	Meldeplikt: alder og kriminalitet	55
7.4.	Skillet mellom skole og fritid	56
8.	Utfordringer i det daglige arbeidet med rusproblematikk.....	58
8.1.	Variasjon i skolens ressurser: inntakssnitt, økonomi og tidsaspekt	58
8.2.	Profesjonsetikk møter institusjonsetikk	60
8.3.	Avdekkende arbeid og tidlig intervensjon.....	61
8.4.	Behov for økt kompetanse.....	63
9.	Oppsummering	65
10.	Avsluttende tanker	67
	Referanser.....	68
	Vedlegg:	72

1. Innledende ord

Fredag 9 mars 2018 pryder følgende oppslag forsiden til lokalavisa Drammens Tidene:

«*Narkotika blant ungdom i Drammen: like vanlig som å kjøpe Litago i kantina*»

(Christoffersen, 2018). I artikkelen står Raymond Håkonsen, som både er politibetjent og russe pappa, fram med sin bekymring for omfanget og normaliseringen av cannabis og MDMA i ungdomsmiljøet i Drammen. Drammens Tidene er ikke den eneste avisen som har skrevet om unge menneskers rusbruk, og flere andre store aviser har adressert tematikken de siste årene:

«*Hver fjerde vg-3 elev i Oslo har brukt cannabis*» (Aftenposten, 2015)

«*Norsk studie: flere unge takker ja til cannabis*» (Aftenposten, 2017).

«*Politiet bekymret: Større aksept for narkotika blant unge*» (NRK, 2016).

«*Ungdom får tak i de rusmidlene de ønsker*» (NRK, 2015).

«*Helsesøstre om cannabisbruk: Noen må ha en «nattings» for å sovne og en «mornings» for å stå opp*» (Aftenposten, 2018).

«*Det er alltid hasj på hjemmefester*» (Østlandets Blad, 2015).

«*Skolene er fristed for bruk, kjøp og salg av narkotika*» (Nordre Aker Budstikke, 2017).

«*Mange utrolig naive foreldre der ute. Lettere å få tak i hasj enn alkohol*» (Nordre Aker Budstikke, 2015)

I 2016 mottok 33 000 mennesker tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB) innenfor spesialisthelsetjenesten i Norge (Lilleeng, 2017, s.1). Rusproblematikk kan ha store sosiale, økonomiske og helsemessige konsekvenser for enkeltpersoner, tredjepersoner og samfunnet for øvrig. Forskning viser at barn og unge med et problematisk forhold til rus ofte oppdages for sent; både av skolen, helsetjenesten og barnevernet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Det er derfor et satsningsområde innen rusmiddelpolitikken med forebygging av rusproblemer- i tillegg til tidlig intervensjon ved en begynnende rusproblematikk (Helsedirektoratet, 2010)

Skolen er en grunnleggende samfunnsinstitusjon hvor barn og unge oppholder seg store deler av tiden sin – i mange år. Skolen er derfor en av de viktigste arenaene for kunnskapsformidling, sosialisering, forebygging og holdningsskapende arbeid; og spiller slik en sentral rolle i utviklingen av ungdommers rusvaner (Actis, 2017). Skolen har også daglig kontakt med barn og unge, og har i tillegg til den forebyggende funksjonen, en viktig funksjon i å avdekke og oppdage skjevutvikling som rusproblematikk hos elevene (Actis, 2017).

1.1.Problemstilling

Temaet for denne masteroppgaven er ungdommers rusbruk sett fra et sosialfaglig perspektiv med den videregående skolen som kontekst. Studien baserer seg på kvalitative intervjuer med helse- og sosialfaglige ansatte ved syv videregående skoler i Oslo og omegn; og undersøker hvordan skolene arbeider med rusproblematikk blant elevene. Undersøkelsens teoretiske forståelsesramme er inspirert av elementer fra institusjonell etnografi, og oppgavens problemstilling lyder som følger:

«Hvordan gjennomfører syv store, og mellomstore, skoler i Oslo- og omegn arbeidet knyttet til rusproblematikk blant elever, og hva er de største utfordringene i arbeidet?»

Med bakgrunn i at undersøkelsens teoretiske forståelsesramme er inspirert av institusjonell etnografi er det først og fremst skolesystemets beredskapsplan for arbeidet med rusproblematikk og det kontekstuelle systemet som informantene jobber innunder som undersøkes. For å besvare problemstillingen tar jeg utgangspunkt i informantenes utsagn, for så å løfte blikket opp til styringsrelasjoner som lovverk og rammeplaner, for å vise hvordan disse virker direkte inn på informantenes arbeidshverdag i form av muligheter, begrensninger eller utfordringer.

For å forstå hvordan skolene arbeider med rusproblematikk, er det også nødvendig å undersøke hvordan skolene definerer «rusproblematikk». En sentral del av oppgaven er derfor at jeg undersøker informantenes oppfatning av «rusnormen» blant dagens unge. Hvor går, i informantenes øyne, skillet mellom et «rusbruk» og et «rusmisbruk» hos unge mennesker?

1.2.Begrunnelse for valg av tema

Rusfeltet har alltid vært mitt store interesseområde innenfor sosialt arbeid; og det var derfor naturlig for meg å skrive en masteroppgave, og fordype meg, innenfor rusfeltet. Jeg har også et brennende engasjement for unge mennesker – og mener det er nødvendig å rette fokus mot, og arbeide med, utsatte unge. Mitt ønske med dette masterprosjektet er derfor å undersøke hvordan det jobbes med rusproblematikk i den videregående skolen, altså på et forholdsvis tidlig stadium i de unges liv.

Ved siden av studiene jobber jeg ved en rusbehandlingsinstitusjon i Oslo hvor unge voksne i alderen 18-26 år mottar tverrfaglig spesialisert rusbehandling og utredning i døgnbehandling over en periode på inntil 6 måneder. I min jobb møter jeg derfor daglig unge mennesker med en sammensatt og kompleks rusproblematikk som ofte har vedvart over lang tid. Den vanskelige livssituasjonen til pasientene strekker seg i mange tilfeller tilbake til barndommen,

eller ungdomstiden. I noen tilfeller har også rusproblematikken utviklet seg gradvis fra en livstil med masse festing, og rusbruk i helgene, som har eskalert over tid og blitt problematisk i pasientens liv. En fellesnevner hos nesten samtlige av pasientene er likevel psykiske lidelser, eller plager, i kombinasjon med rusproblematikken. Mange av pasientene jeg snakker med oppgir å bruke rusmidler som selvmedisinering; for å dempe de psykiske plagene og symptomene.

Nysgjerrigheten min ovenfor nettopp denne studiens tematikk med ungdom og rusbruk, har blant annet vokst fram i samtaler med pasienter på jobb. Flere av pasientene forteller om tidlig debut med rusmidler og drop-out fra den videregående skolen. Det er heller ikke sjeldent at pasientene forteller at de allerede tidlig på den videregående skolen begynte å utvikle usunne rusvaner og tendenser til rusproblemer, uten at det ble fanget opp av noen voksenpersoner.

1.2.1. Oppgavens tittel: Balansekunstnere

Denne masteroppgavens tittel, «*Balansekunstnere*», er i behov for en nærmere forklaring:

Jeg faller selv innunder kategorien «ung voksen», og det er ikke veldig mange år siden jeg var elev på Eiker videregående skole. Jeg husker godt at det var vanlig å drikke alkohol i forbindelse med ungdomsfester nærmest hver helg. I tillegg var hasjrøyking utbredt, spesielt blant guttene.

Mot slutten av videregående var det tid for russefeiring. Fyll og festing, som normalt tilhørte helgene, ble nå også en forventning i ukedagene. Vi var jo *tross alt* russ. En liten sommerferie senere var det igjen duket for en ukes lang feiring. Fadderuken ved Universitetet i Stavanger stod nemlig for tur.

I voksen alder har jeg blitt introdusert for studielivet – og dannet en rekke nye bekjentskap gjennom fem år som student. Festlighetene tok ikke slutt etter fadderuken – og hjemmefester fra videregående fortsatte i stor skala gjennom bachelorstudiet, i tillegg til vorspiel og byturer. Selv om vi var fulltidsstudenter, og mange også deltidsansatte, var det en stor forventning om fest og moro i helgene.

Bakgrunnen for at jeg deler dette er for å rette blikket mot en utbredt og sosialt akseptert fest- og ruskultur blant ungdom og unge voksne. Jeg har etter hvert lagt merke til at unge menneskers eksperimentering med andre rusmidler enn alkohol i mange omgangskretser hverken er så uvanlig eller forbundet med noe særlig stigma. Jeg har blitt kjent med flere velfungerende unge mennesker, både de som studerer- og de som er i arbeidslivet, som

tilsynelatende balanserer jobb, studier og samfunnskrav med rusbruk på fritiden. Mange drikker selvfølgelig fremdeles «bare» alkohol, og tar avstand fra illegale rusmidler - og noen unge er helt avholdende, også fra alkohol.

Hovedinntrykket mitt er likevel at det blant mange unge er en sosialt akseptert og utbredt ruskultur; så lenge man ikke overdriver rusbruken eller utvikler et rusproblem. Noen bruker rusmidler for å koble av, noen for å prestere bedre – og andre for å ha det gøy i forbindelse med fest. Måten unge mennesker balanserer samfunnskrav – med en skjult side som er på kanten av samfunnsnormene synes jeg er interessant; unge mennesker er *balansekunstnere*.

1.3. Avgrensning, kunnskapsbidrag og begrepsavklaring

Rusforskningsfeltet er bredt og omfattende, og det finnes en rekke studier som forsker på ungdom og rus; både internasjonalt og i Norge. Vi vet mye om hvordan et uheldig forhold til rus kan påvirke et menneskes økonomiske, sosiale og helsemessige status – men vi vet mindre om hvilke prosesser som settes i gang på et systemnivå med utgangspunkt i skolen som institusjon når unge mennesker er i ferd med å utvikle et rusproblem.

I denne masteroppgaven undersøkes det hvordan syv store, og mellomstore, videregående skoler arbeider med rusproblematikk. Datamaterialet analyseres med inspirasjon fra institusjonell etnografi, og mitt bidrag til rusforskningen dreier seg slik om hvordan politiske føringer, og styringslinjer, virker inn på det konkrete arbeidet med rusproblematikk i den videregående skolen sett fra de helse- og sosialfaglige ansattes side. I tillegg kaster oppgaven lys på hvordan helse- og sosialfaglige ansatte i den videregående skolen oppfatter ruskulturen blant dagens unge i sin arbeidshverdag.

Grunnet studiens karakter; kvalitative intervjuer ved syv videregående skoler – kan ikke studiens funn generaliseres til å gjelde for alle videregående skoler i Norge. Generaliserbarhet har heller ikke vært studiens formål, slik det ofte er i kvantitative studier. Studien kan likevel bidra til feltets kunnskapsgrunnlag; og ses i sammenheng med annen forskning som allerede finnes – eller fremtidig forskning på feltet.

Jeg ønsker å tydeliggjøre at når det videre i masteroppgaven forekommer formuleringer som «skolene» eller «skoler»; er dette ikke ensbetydende med «alle videregående skoler i Norge» - men dreier seg om de syv videregående skolene som studeres i akkurat denne masteroppgaven.

Til slutt er det nødvendig med en begrepsavklaring på hva som menes med «*rus*», «*rusbruk*» eller «*rusmiddel*» i denne masteroppgaven. Fekjær beskriver rusmidler slik: «Rusmidler oppfattes som årsak til – og dermed forklaring på – all slags endring av sinnsstemning og atferd» (Fekjær, 2011, s. 21). Det snakkes da om kjemisk rus som oppnås ved hjelp av inntak av rusmidler; i motsetning til naturlig glede eller «lykkerus». Noen undersøkelser, forskningsartikler og studier velger å inkludere bruk av tobakk når det forskes på ungdom og rus.

I denne masteroppgaven begrenser rusbegrepet seg til alkohol og narkotiske stoffer. Bruk av reseptbelagte medikamenter vil også gå innunder rusbetegnelsen. Oppgaven nevner dog i liten grad andre rusmidler enn *alkohol* og *cannabis*, da det først og fremst er disse to rusmidlene som er utbredt i ungdomsbefolkningen i Norge (Bakken, 2018).

1.4.Oppgavens oppbygning

Denne oppgaven er delt inn i ti kapitler.

I kapittel to presenteres tidligere forskning knyttet til ungdom og rusbruk. I kapittel tre forklares institusjonell etnografi, som er oppgavens vitenskapsteoriske posisjon. I kapittel fire redegjør jeg for mine metodiske valg og framgangsmåter. I kapittel fem, oppgavens første analysekapittel, analyserer jeg hvordan informantene oppfatter ruskulturen blant dagens unge. I kapittel seks, som kombinerer analyse av intervjuene med dokumentanalyse, analyserer jeg det rusforebyggende arbeidet i videregående skole, ut ifra dets politiske kontekst. I kapittel syv analyserer jeg hvor skolens institusjonelle grenser for bekymring går. I kapittel åtte belyses utfordringer som informantene opplever i sitt daglige arbeid med rusproblematikk. I kapittel ni foreligger en oppsummering, og helt til slutt noen avsluttende tanker i kapittel ti.

2. Tidligere forskning: ungdom, rus og psykisk helse

Ungdomsforskning har de siste årene vist til en positiv utvikling på flere områder; ungdom ruser seg mindre, gjør det bedre på skolen og færre er involvert i kriminalitet (Bakken, 2017) (Barne, ungdoms- og familiedirektoratet, 2015). Det finnes mye forskning på rus og ungdom, både internasjonalt og nasjonalt. I dette kapittelet redegjøres det for tidligere forskning som synes å være relevant for dette masterprosjektet.

I det følgende foreligger en gjennomgang av aktuell og oppdatert forskning knyttet til ungdom og rusbruk. Gjennomgangen vil i hovedsak konsentrere seg om alkohol og cannabis, da dette er de mest brukte rusmidlene blant norsk ungdom (Bakken, 2018). Alkohol- og cannabisbruken til ungdom i hovedstaden skiller seg noe ut fra landet for øvrig, og vil derfor kort beskrives i et eget avsnitt. Videre følger statistikk knyttet til psykisk helse blant norsk ungdom, og avslutningsvis forklares perspektivet om risiko og beskyttelse.

2.1. Alkohol

Alkohol er det mest brukte rusmiddelet i Norge, og over 80% av den myndige befolkningen oppgav å ha drukket alkohol i 2016 (Bye & Sandøy, 2018). Alkoholen har en selvsagt plass i vårt samfunn, og tall fra Folkehelseinstituttet viser at nordmenn i voksen alder, i gjennomsnitt drikker nesten 7 liter ren alkohol per år, etter fylte 15 år (Bye & Sandøy, 2018). Kontekst og situasjonsbestemte normer regulerer ofte bruken av alkohol; og bestemmer når, hvor og hvordan alkohol skal konsumeres (Pedersen, 2015). Alkoholen har også en egen symbolverdi i visse sosiale sammenhenger, som for mange er sterkt forbundet med hygge, fritid, god mat og det å «unne seg noe ekstra» eller «å kose seg med noe godt i glasset» (Fekjær, 2011, s.107). Mye forskning peker på at foreldres forhold til, og bruk av alkohol, har stor innvirkning på hvilket forhold ungdommer utvikler til alkohol (Øia, 2013, s.69) (Fekjær, 2011, s.330) (Pedersen, 2015, s.78).

Ungdomstiden er en brytningstid hvor man beveger seg fra barn til selvstendig voksen (Helgesen, 2011). Alkoholbruk er en del av den norske, vestlige og europeiske kulturen– og det å drikke alkohol blir i en viss alder vanlig i de fleste vestlige kulturer (Soeset, Pedersen, & Sandberg, 2017) (Øia, 2013). I løpet av ungdomstiden prøves det ut nye roller, og eksperimentering med seksualitet og rus kan være en symbolsk markering på at man ikke lenger et barn. For mange består denne overgangen fra barn til voksen av nysgjerrighet, grenseutprøving – og en introduksjon til alkoholens rus (Bakken, 2018). Alkohol kan slik

spille en viktig rolle når ungdom skal utvikle sine sosiale identiteter, og markerer overgangen til voksenlivet (Pedersen, 2015, s.97)

Selv om mange forbinder alkohol med hygge og god stemning, har dette rusmidlet også en skyggeside. Statens Institutt for Rusmiddelforskning har kartlagt alkoholvanene til 4000 nordmenn, og anslår at omtrent 17% av befolkningen har et risikofylt alkoholbruk (Halkjelsvik & Storvoll, 2015). Det er kjent at et overdrevent rusbruk kan ha store negative helsemessige og sosiale konsekvenser; både for enkeltpersoner, tredjepersoner og samfunnet for øvrig (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012). Mange alvorlige skader og ulykker forekommer under påvirkning av alkohol eller andre rusmidler (Ohm, et al., 2014) Alkoholen skiller seg likevel ut fra andre rusmidler, da alkohol er det rusmidlet som gir størst skader, mest vold og flest dødsfall i Norge (Fekjær, 2011, s.378)

2.1.1. Nedgang i unges alkoholbruk

Til tross for at voksne i dag ser ut til å drikke mer alkohol enn tidligere, er forskningen entydig når det kommer til utviklingen i norsk ungdoms alkoholvaner de siste tiårene; ungdom drikker mindre i dag enn hva de gjorde tidligere – og debutalderen for når ungdom først begynner å drikke har økt (Bakken, 2017) (Bye & Skretting, 2017). I 1999 oppgav 55 % i alderen 15-16 år at de hadde drukket alkohol den siste måneden, mens kun 24% i samme aldersgruppe oppgav i 2015 å ha drukket de siste tretti dagene (Bye & Skretting, 2017). Ungdata-undersøkelser viser at det i dag er relativt uvanlig for unge i ungdomsskolealder å drikke seg beruset (Bakken, 2018).

Statistikken viser at unge menneskers rusbruk øker betydelig gjennom tenårene, og blant elever i den videregående skolealder er det ikke lenger uvanlig å drikke seg beruset (Bakken, 2018). I Ungdata-undersøkelsen framkommer det små forskjeller mellom jenter og gutter i videregående skolealder når det kommer til å drikke seg tydelig beruset. Mens 44% av guttene på vg1 svarer at de har drukket seg tydelig beruset det siste året, er tallet 46% for jentene i samme aldersgruppe. Når man to år senere kommer til vg3, ser man at hele 79% av guttene har drukket seg tydelig beruset det siste året – og 78% av jentene (Bakken, 2018).

2.1.2 Skolens påvirkning på ungdommers alkoholbruk

En nylig publisert studie som undersøker nabolaget og skolens påvirkning på unge menneskers alkoholbruk, viser til at hyppigheten av alkoholkonsum har sammenheng med hvilken skole man har tilknytning til (Soeset, Pedersen, & Sandberg, 2017). Undersøkelsens funn tyder på at skolen har en påvirkning på alkoholnormen blant unge, mens et risikofullt

drikkemønster har større sammenheng med individuelle faktorer hos den enkelte. Skolens påvirkning på unge menneskers alkoholbruk forklares med jevnaldredes normer, venners alkoholbruk og tilgang på andre som drikker alkohol. Studien viser at skoler som er overrepresentert av elever fra familier med høy sosioøkonomisk status har et generelt høyere alkoholforbruk; og at foreldres alkoholvaner påvirker hvor mye ungdommene drikker. Ungdommer på skoler som er overrepresentert av elever fra «velstående» familier vil derfor ha et høyere alkoholforbruk. Elevsammensetning med gjennomgående høy sosiokulturell status ser også ut til å ha en sterkere tilknytning til russefeiringen – og derav et alkoholbruk som i større grad har sammenheng med skolen (Soeset, Pedersen, & Sandberg, 2017).

2.2. Cannabis

Cannabis er en samlebetegnelse for hasj og marihuana, og er et av de mest utbrete rusmidlene i verden. Man anslår at det årlig er minst 150 millioner mennesker som bruker cannabis i verden (Sandberg & Pedersen, 2010, s.19). I Norge er cannabis det mest brukte illegale rusmidlet blant ungdom, men bruken er likevel lav sammenlignet med resten av Europa (Pedersen, 2015). Cannabis-bruken til norsk ungdom hadde en markant nedgang fra 1990 til 2006, og har holdt seg stabilt lav de siste årene. De nyeste Ungdata- tallene som ble publisert i sommer bryter med denne utviklingen, og oversiktsbildet fra 2016 – 2018 viser en økning i ungdommers cannabisbruk (Bakken, 2018).

Bruken av cannabis blant unge innad i Norge er geografisk varierende, hvor spesielt Oslo skiller seg ut med vesentlig høyere tall for cannabisbruk enn landet for øvrig (Bakken, 2018). Selv om cannabisbruk blant norsk ungdom er mindre utbredt enn alkoholbruk; følger cannabisbruk på mange måter aldersmønsteret beskrevet for alkohol. Det er uvanlig at ungdom i ungdomsskolealder har prøvd hasj eller marihuana, men andelen som bruker eller eksperimenterer med rusmiddelet øker i løpet av den videregående skolen (Bakken, 2018) (Actis, 2017).

Mot slutten av videregående skole viser tallene at en av fire gutter, og en av åtte jenter, har prøvd hasj på landsbasis (Actis, 2017) (Bakken, 2018). Tallene for gutter i videregående skolealder som oppgir å ha prøvd hasj er noe høyere i ferske målinger enn ved tidligere undersøkelser, hvilket kan tyde på en økning i hasjbruken til unge gutter (Bakken, 2018).

Andelen unge som oppgir å ha fått tilbud om cannabis er også noe høyere ved nye undersøkelser, enn det har vært tidligere (Bakken, 2018). Tilgjengeligheten på cannabis viser seg å være stor blant unge mennesker, og ferske Ungdata målinger viser at halvparten av

guttene og hver tredje jente har blitt tilbudt stoffet mot slutten av videregående (Bakken, 2018). Omtrent halvparten av elevene i elevkartleggingen til Actis, eller 48%, mener det er veldig eller ganske lett å få tak i cannabis. Videre svarer 44% av de spurte elevene i den samme undersøkelsen «ja» på spørsmål om de tror de ville klart å anskaffe hasj i løpet av to – tre dager. I aldersgruppen 15-20 år, oppgir også 25% av de spurte å kjenne til tilfeller av kjøp og salg av narkotika ved egne skoler (Actis, 2017).

2.2.1. Oslo- ungdommens rusbruk

Alkohol- og cannabisbruken til ungdom i Oslo er interessant fordi den skiller seg noe ut fra resten av landet. Hovedtendensene er at ungdom i hovedstaden samlet sett drikker mindre alkohol enn ungdomsbefolkningen i landet for øvrig, men det brukes på den andre siden mer cannabis i Oslo enn i resten av landet (Bakken, 2018). Man antar at noe av årsaken til det lavere alkoholforbruket kan være at Oslo har en mer sammensatt befolkning, hvor en større andel unge har flerkulturell bakgrunn (Bakken, 2015). Det at ungdommen i Oslo både i større grad bruker, og oftere tilbys, cannabis kan si noe om tilgjengeligheten og markedet for cannabis i hovedstaden.

For å sammenligne Oslo med resten av landet, viser tallene at blant de som går tredje året på videregående skole oppgir 70% av Oslo-ungdommen å ha drukket seg tydelig beruset det siste året, mot 86% i landet for øvrig (Bakken, 2015). Videre utgjør de som oppgir å ha prøvd eller brukt cannabis i samme aldersgruppe til sammen 30% av ungdomsbefolkningen i Oslo (Bakken, 2018).

2.3. Psykisk helse

Selv om forskning viser at ungdom har hatt en positiv utvikling når det kommer til bruk av rusmidler og utøving av kriminalitet – er det verdt å merke seg at omfanget psykiske helseplager blant unge gutter og jenter har vært økende de siste årene. (Bakken, 2018). Forskning viser at psykiske plager i stor grad er utbredt blant unge i dag, og Folkehelseinstituttet anslår at mellom 15-20% av barn og unge opplever symptomer på psykiske lidelser som angst, depresjon og atferdsforstyrrelser (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Man har også sett en økning av antall unge som uføretrygdes på bakgrunn av psykiske lidelser de siste årene (Bakken, 2017).

Bruk av rusmidler og psykiske vansker har en tendens til å følge hverandre, og det er en kjent sammenheng mellom rusbruk og symptomer på ulike psykiske lidelser som angst og depresjon (Helsedirektoratet, 2010) (Hammer & Hyggen, 2013). En forklaring på dette kan

være er at rusmidlene i mange tilfeller benyttes som symptomdempende selvmedisinering (Hole, 2014, s.52). Rus kan slik bli en alternativ mestringsstrategi eller flukt fra noe som er vanskelig (Salto, 2015). På den andre siden kan årsakssammenhengen også være motsatt da noen utvikler psykiske plager som følge av rusproblematikk (Hole, 2014).

2.4. Risiko og beskyttelse

Psykiske lidelser, og negativ psykososial utvikling, utvikler seg i et komplekst samspill mellom biologiske, genetiske, miljømessige og sosiale faktorer (Kvello, 2015). Et barn vokser opp med både risiko- og beskyttelsesfaktorer som kan være med på å forme grunnlaget for videre utvikling i livet. Risikofaktorer omhandler ulike forhold som bidrar til å øke faren for en negativ psykososial utvikling. Risikoen for psykisk sykdom, rusproblematikk eller andre sosiale vansker øker betraktelig dersom et menneske utsettes for store belastninger på flere livsområder, som vedvarer over tid. Risiko kan dreie seg om alt fra biologiske og medfødte egenskaper, til familieforhold og samfunnsstrukturer (Kvello, 2015). Psykiske lidelser, høyt fravær fra skole, belastet bomiljø, omsorgssvikt, vansker med å etablere aldersadekvate vennskap og rusmiddelbruk er eksempel på noen enkeltstående risikofaktorer som kumulativt kan bidra til uheldig utvikling hos den unge (Kvello, 2015).

Skolen kan bidra til risiko i et barn, eller en ungdoms liv, ved å ha et dårlig skolemiljø, mye psykososial problematikk blant elevene og mobbing. Videre kan faglige vansker hos eleven, mangelfull mestring, manglende sosial tilpasning og drop- out av videregående skole kunne ha negative konsekvenser for den unge. Endrings- og overgangsfasen fra ungdomsskolen til videregående med nytt miljø, nye venner og ny hverdag har også vist seg å være en potensiell risikofaktor (Helsedirektoratet, 2010).

Gode beskyttelsesfaktorer kan fungere som en motvekt til risikofaktorer, og bidrar til å dempe sannsynligheten for negativ utvikling eller psykisk sykdom hos barn og unge.

Beskyttelsesfaktorer kan omhandle barnets egne egenskaper, dets sosiale kompetanse, opplevelse av mestring og problemløsningsevne. Videre vil ressurssterke foreldre med en varm, støttende og konsekvent oppdragerstil – eller andre trygge voksne i barnets nærhet kunne fungere beskyttende (Kvello, 2015). Lærere eller andre ansatte i skolen er for eksempel viktige voksenpersoner i barn og unges liv (Helsedirektoratet, 2012).

Faren for å utvikle et rusproblem er altså samlet til den unges totale livssituasjon; eksempelvis sosioøkonomisk status, familieforhold, sosial innflytelse fra jevnaldrende, skoletrivsel, mestring og personlige egenskaper (Helsedirektoratet, 2010). Dette betyr ikke at alle som er

utsatt for kumulativ risiko utvikler et rusproblem, da mange klarer seg godt til tross for opphopning av risiko.

3. Vitenskapsteoretisk posisjon

Min vitenskapsteoretiske posisjon er inspirert av elementer fra Dorothy Smith's Institusjonelle Etnografi. Den teoretiske forståelsesrammen har hatt innvirkning på hvordan jeg metodisk har gått fram, hvordan jeg har lest analyse materialet - og følgelig hva jeg har funnet relevant og ikke.

Forebygging og tidlig intervensjon er gjennomgående fokusområder og ideal i rusmiddelpolitikken (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012). Ved å bruke elementer fra institusjonell etnografi belyser jeg hvordan styringsrelasjoner og politiske føringer virker inn på informantenes arbeidshverdag, handlingsmuligheter og hverdagspraksis i arbeidet med rusproblematikk. Slik fungerer jeg som en slags institusjonsdetektiv, hvor jeg forsøker å nøste opp i hvordan skolen som institusjon styres – og på bakgrunn av styringen; hvordan skolen arbeider med rusproblematikk blant elevene.

3.1. Institusjonell Etnografi

Institusjonell etnografi er «a method of inquiry», eller en framgangsmåte, som har til hensikt å oppdage og synliggjøre lokale og translokale styringsrelasjoner som har innvirkning på menneskers handlinger og hverdag (Widerberg, 2015). Epistemologisk skiller denne teorien seg ut ved at forskeren tar utgangspunkt i enkeltmennesker og deres aktiviteter som springer ut fra en bestemt hverdagspraksis, for så å sette det i sammenheng og produsere kunnskap om hvordan samfunnet styres (Widerberg, 2015).

3.2. Virksomhetskunnskap

Institusjonell Etnografi tar utgangspunkt i mennesker situert i bestemte posisjoner. Fokuset er likevel ikke på menneskene som studeres, da man bruker informantenes ståsted som et vindu for å forstå institusjonen eller virksomheten de er situert i. Innenfor institusjonell etnografi anses mennesker å være «knowers», eller kunnskapsforvaltere når det kommer til egen virksomhet eller arbeidsplass. Ved hjelp av informantenes arbeidskunnskap, eller virksomhetskunnskap, kan man dermed få et innblikk i hvordan deres virksomhet gjøres på et mer strukturelt nivå (Widerberg, 2015, s.15).

For å skape et større perspektiv eller overblikk på virksomheten som studeres, benyttes det innenfor institusjonell etnografi «mapping» (Widerberg, 2015, s.16). Det lages en form for samfunnskart, som gir et innblikk i hvordan virksomheten og samfunnet gjøres og framstår sett ut ifra det ståstedet, eller den rollen, som informanten har. Informanten er selv kanskje ikke klar over de translokale relasjonene som påvirker hans eller hennes arbeidshverdag på

daglig basis, og slik blir det da forskerens oppgave å forsøke å få et overblikk over disse koblingene mellom det lokale og det translokale.

3.3.Styringsrelasjoner

De som har størst kunnskap om hverdagspraksiser, for eksempel hvordan skolen i praksis arbeider med rusproblematikk, er de berørte individene selv. På grunn av kompleksiteten i vårt samfunn, har vi likevel ikke alltid mulighet til å se styringsrelasjonene som påvirker vår hverdag. *Styringsrelasjoner* er et av de viktigste begrepene innenfor Institusjonell Etnografi, og ved å sette lys på styringsrelasjoner i den aktuelle virksomheten, frambringer forskeren kunnskap om hvordan samfunnet styres – slik at man kan se hvilke bestemmelser eller relasjoner som definerer virksomheten (Widerberg, 2015, s.16). Forskeren undersøker de styringsrelasjonene som institusjonen er omgitt av, som påvirker individers hverdag og handlingsrom.

Tekst blir svært sentralt når man studerer institusjoners styringsrelasjoner, da de fleste virksomheter er bundet av tekst som beskriver hvordan arbeidshverdagen skal foregå. Dette kan være lovverk, planer, regelverk eller andre skriftlige bestemmelser som definerer og styrer arbeidshverdagen til de ansatte. Tekster kan anses å være broen mellom hverdagsaktiviteter og styringsrelasjoner; og styringen vi utsettes for er ofte nedfelt i de tekstene og institusjonelle ordningene som omgir oss (Widerberg, 2015). Slike tekster kan for eksempel dreie seg om dokumenter, skjemaer, lovgivning og planer. For å forstå hvordan styringen foregår må vi derfor se på hvordan institusjonelle ordninger gjøres og brukes i praksis.

4. Metodisk tilnærming

Metode handler om hvilken framgangsmåte som benyttes for å innhente og etterprøve kunnskap, besvare spørsmål, og teste om våre antagelser stemmer overens med erfaringene vi gjør oss (Thomassen, 2006). I dette kapittelet vil jeg redegjøre for de metodiske valgene og prosessene i dette studiet.

4.1. Valg av metode

Formålet med min masteroppgave er å undersøke hvordan syv store, og mellomstore, videregående skoler arbeider med rusproblematikk blant elever, og hvilke utfordringer de møter i det daglige arbeidet. Det undersøkes også hvordan informantene oppfatter rusnormen blant elevene.

Kvalitativ metode søker å avdekke innhold og mening ved sosiale fenomener, og er en tilnærming som studerer mange variabler ved få enheter for å få en dypere forståelse av fenomenet som studeres (Aase & Fossåskaret, 2014). På bakgrunn av studiens formål er det naturlig å legge metodevalget til kvalitativ forskningsmetode, da jeg først og fremst er interessert i å innhente dybdekunnskap om informantenes subjektive og erfaringsbaserte oppfattelser knyttet til deres arbeidshverdag.

4.1.1. Semistrukturert intervju

For å belyse problemstillingen på best mulig måte, benytter jeg meg av en semistrukturert intervjuform som framgangsmåte for innsamling av datamaterialet. Denne intervjuteknikken baserer seg ikke på en detaljert liste med nedskrevne spørsmålsformuleringer som skal stilles i kronologisk rekkefølge slik som i et strukturert intervju, men forholder seg til en intervjuguide med overordnede temaer og forslag til spørsmål som forskeren tar utgangspunkt i (Kvale & Brinkmann, 2015, s.46). Forskeren har altså en agenda, og styrer samtalen deretter. I et semistrukturert intervju tilstreber forskeren å lytte til informantens historier, og følge utsagnene med oppfølgingsspørsmål. På denne måten sitter man igjen med rike og detaljerte beskrivelser – i tillegg til at informanten får anledning til å snakke relativt fritt (Brinkmann & Kvale, 2015).

4.2. Rekrutteringsprosessen

Før arbeidet med rekruttering av informanter startet ble prosjektet meldt inn til, og godkjent av, Norsk Samfunnsvitenskapelig Database (NSD).¹

¹ Se vedlegg 2

Den innledende fasen av rekrutteringen bestod i hovedsak av en grundig research. *Hvilke skoler finnes, og hvilke skoler er det aktuelt for meg å inkludere i studien min?* Jeg hadde selv ingen fot innenfor skolesystemet, eller bekjente som var ansatt i aktuelle stillinger i den videregående skolen. Jeg foretok derfor en grundig gjennomgang av hvilke skoler som finnes i to nærliggende fylker, for så å velge hvilke skoler jeg ønsket å kontakte.

Skolene som er representert i dette studiet er ikke valgt tilfeldig, men er håndplukket etter den innledende researchen. Hvilke skoler jeg henvendte meg til var et bevisst valg fra min side da jeg ønsket skoler med ulik elevsammensetning, som var preget av varierende strukturer og et sosiokulturelt mangfold. Med varierende struktur menes det at noen skoler har et høyt inntakssnitt, mens andre har et forholdsvis lavt inntakssnitt. Noen skoler er store, mens andre er mellomstore. Noen skoler tilbyr utelukkende studiespesialiserende utdanning, mens andre er en hybrid mellom studiespesialiserende og yrkesfaglig utdanning. Jeg forsøkte også å få en noenlunde jevn geografisk fordeling mellom by/ bygd, og vestkant/ østkant. Den selektive utvelgelsen av informanter har bakgrunn i at jeg ønsker å undersøke om arbeidet og utfordringene knyttet til rus varierer på de ulike skolene ut ifra geografiske og sosiokulturelle hensyn.

Rekrutteringsprosessen foregikk trinnvis som følger: Jeg ringte aktuelle skoler og forespurte å bli satt over til en ansatt som hadde et overordnet ansvar/ stor innsikt i det rusrelaterte arbeidet på skolen. I de tilfellene hvor det kom tydelig fram på skolens hjemmesider hvem som har det overordnede rusansvaret på skolen, tok jeg direkte kontakt med vedkommende. Videre fulgte en telefonsamtale hvor jeg introduserte meg selv og undersøkte interesse for deltagelse. Informantene mottok så en mail med et informasjonsbrev, og det ble enighet om at de skulle klarere med sine ledere at deltagelse i studien var godkjent – før vi ble enige om tid og sted for intervjuet. Skolene som takket ja til å delta i studiet uttrykte at anonymitet var en viktig betingelse for deltagelse, og flere informantene sa eksplisitt at de kun ønsket å delta dersom navn og skolenavn ble anonymisert.

Det viste seg å være en utfordring å få tak i riktig personal, og mye tid ble derfor brukt til å «bli satt over» eller henvist videre til riktig person. Jeg fikk raskt en opplevelse av at det er svært varierende fra skole til skole hvem som har det overordnede ansvaret for rus, og om noen i det hele tatt har et overordnet ansvar for det aktuelle eller om det er et kollektivt prosjekt. Utvelgelsen av de «riktige» informantene ble etter hvert like viktig som utvelgelsen av skoler. Det var viktig for meg å intervju ansatte som hadde innsikt i, og som i det daglige

jobbet med, det rusrelaterte – og denne institusjonsnavigeringen ble derfor en sentral del av utvelgelsen.

4.3. Utvalg

Utvalget til studien består av syv ansatte ved syv ulike videregående skoler, med en kjønnsfordeling på fem menn og to kvinner. De syv informantene har til sammen arbeidserfaring fra ti videregående skoler, da flere har hatt sosialfaglige – og helsefaglige arbeidsoppgaver på mer enn en skole i sin arbeidskarriere. Da det varierer hvem som er «kontaktpersonen» for rusrelaterte hendelser på skoler, eller om skolen i det hele tatt har ansatte i en slik funksjon er også den faglige bakgrunnen til informantene varierende. Informantenes yrkestitler består av helsesøstre, en miljøterapeut, miljøarbeidere og rådgivere. De deltagende skolene fordeler seg geografisk ved fire storbyskoler; to vestkants-skoler, to østkants-skoler og tre distriktskoler.

4.4. Intervjusituasjonen

I forkant av intervjusituasjonen utarbeidet jeg en svært detaljert intervjuguide som ville passet best dersom jeg skulle utføre et strukturert intervju². Intervjuguiden var inndelt i seks overordnede temaer; «innledning», «sosialfaglig ansatt i den videregående skolen», «ruskultur blant elevene», «forebyggende arbeid», «rus og bekymring» og «avslutning». Intervjuguiden i sin helhet var altfor detaljert til å kunne følges i den faktiske intervjusituasjonen, da samtalen ville utartet seg svært lite naturlig og veldig manus-preget dersom jeg fulgte den slavisk. Til tross for at intervjuguiden var altfor detaljrik og strukturpreget, fungerte den som et nyttig verktøy i forberedelsesfasen til intervjuene. Gjennom å reflektere over, formulere, skrive ned og sortere alle spørsmålene, ble jeg som forsker klar over hva jeg faktisk ønsket å finne ut av – og hvilke temaer det ville være nyttig å snakke om. I intervjusituasjonen hadde jeg med meg en betraktelig forkortet versjon som inneholdt de overordnede temaene som jeg ønsket å få informanten til å snakke om, i tillegg til noen få sjekkpunkter slik at jeg ikke skulle glemme å spørre om de mest sentrale tingene.

Da jeg aldri hadde vært i en forskerrolle, eller i en lignende intervjusituasjon, utførte jeg først et pilotintervju på en bekjent for å få trening i den aktuelle samtaleformen. Dette treningsintervjuet gjorde meg mer bevisst på min egen rolle – i tillegg til at jeg ble kjent med tidsrammen på en time som jeg hadde satt for intervjuene.

² Se vedlegg 1

Alle syv intervjuene ble gjennomført på arbeidsplassen til informantene, altså på ulike videregående skoler – og på en helsestasjon for ungdom. Som forsker opplevde jeg det som svært nyttig og lærerikt å utføre intervjuene på de aktuelle skolene som informantene gjennom hele intervjuet snakket om. Gjennom å være på den faktiske skolen i skoletiden fikk jeg et inntrykk av elevsammensetningen og stemningen – i tillegg til at jeg fikk se informantene i sin naturlige arbeidshverdag. I noen tilfeller fikk jeg også dannet et inntrykk av hva slags relasjon informantene hadde til elevene sine, da det under flere intervjuer ble banket på døren av ivrige elever som ønsket samtale med informantene.

Intervjusamtalen innledet jeg med en slags introduksjon, eller informasjonssekvens. Jeg gjennomgikk de viktigste delene av informasjonsbrevet som informantene i forkant hadde mottatt på mail. Her repeterte jeg muntlig hva studiet omhandler, og gav en kort presentasjon av meg selv. Videre ble det spesifisert at studien er anonym, og at hverken skole eller informant vil bli nevnt med navn eller andre gjenkjennbare opplysninger. Det ble også gitt informasjon om retten til å trekke seg, bruk av digital båndopptaker og intervjuets varighet. Jeg ønsket ikke at rammene rundt intervjuet, med båndopptaker og utspørring, skulle bidra til å vanskeliggjøre ærlig og spontane svar. Jeg påpekte derfor innledningsvis at det ikke finnes noen «rette» eller «gale» svar, men at jeg kun er interessert i informantens egne oppfattelser, inntrykk og erfaringer gjennom jobben de gjør. Jeg oppfordret også til konkrete eksempler fra situasjoner informantene hadde vært i, samtidig som jeg minnet om taushetsplikten informantene innehar i sin rolle.

Etter at informasjonen var gjengitt muntlig, ba jeg om en signatur på informasjonsbrevet – og intervjuet kunne begynne. Selve intervjuet utformet seg som en nokså naturlig samtale, hvor jeg tok utgangspunkt i det informantene fortalte – og stilte spørsmål deretter. Jeg forsøkte å holde meg innenfor de aktuelle temaene fra intervjuguiden – men var også fleksibel dersom informantene hadde relevante erfaringer som falt utenfor det jeg hadde planlagt. Eksempelvis falt det seg naturlig å snakke om elevenes psykisk helse, og seksualitet, i flere av intervjuene da denne tematikken ofte overlapper med det rusrelaterte arbeidet som foregår. I tillegg ble det i samtlige intervjuer snakket en del om politisamarbeidet den enkelte skolen har, og hvordan dette samarbeidet foregår og oppleves av den ansatte. En annen interessant samtaleavstikker som dukket opp i opptil flere intervjuer var «russeknuter», og hvordan russetiden og knutenes innhold har eskalert noe voldsomt de siste årene. Dette kommer jeg tilbake til senere.

Mot slutten av intervjuet så jeg raskt gjennom stikkordene fra den forkortede intervjuguiden, for å forsikre meg om at ingenting viktig var blitt oversett. Jeg spurte også alle informantene om det var noe de ønsket å fortelle avslutningsvis, eller som de skulle ønske at jeg hadde spurt om. I etterkant av intervjuet gav samtlige informanter uttrykk for at det hadde vært en positiv opplevelse da jeg spurte hvordan de synes det hadde gått. Flere informanter printet også ut den aktuelle skolens rusplan – og stilte seg tilgjengelige for oppfølgende intervjuer eller åpnet for at jeg kunne sende eventuelle spørsmål på mail i etterkant dersom jeg ønsket det.

4.5. Transkribering av materialet

I etterkant av intervjuene har lydopptakene blitt transkribert fra tekst til tale. Dette var nødvendig for at analysearbeidet skulle være håndterbart. I denne overføringen fra tekst til tale, vil alltid noe gå tapt da mye av kommunikasjonen foregår utover de faktiske ordene som sies i en samtale. En transkribert tekst kan beskrives som en svekket, dekonstruert reproduksjon av den faktiske samtalen (Kvale & Brinkmann, 2015, s.204).

For meg var det viktig å bevare inntrykket jeg hadde av de ulike skolene, stemningene jeg hadde følt på og tanker jeg hadde gjort meg etter transkriberingen. Jeg gjorde derfor for vane å notere alle inntrykk, tanker og ting som ble sagt før og etter båndopptakeren var aktiv i etterkant av hvert intervju. Jeg hadde også som regel at intervjuene skulle transkribes samme dag, eller dagen etter, de var utført slik at jeg hadde samtalene og inntrykkene så ferskt i minnet som mulig når de skulle overføres til tekst.

Notatene mine, i tillegg til de transkriberte intervjuene, utgjør det empiriske materialet i studien. Jeg har valgt å selv transkribere alle intervjuene av flere grunner. For det første var det svært lærerikt å transkribere et intervju ferdig før jeg skulle foreta det neste. På denne måten opplevde jeg at profesjonaliteten økte fra intervju til intervju. En annen positiv side ved å transkribere materialet selv var at jeg fikk en bedre forståelse og oversikt over analyse materialet mitt. Jeg ble også klar over røde tråder som gikk igjen i flere av intervjuene, slik at jeg bet meg merke i hvilke setninger og utsagn jeg ville utforske nærmere i analysedelen.

Jeg valgte å utelate noen pauseord som «hmm», «mm» og «ehh» der det ikke var en viktig del av samtalen. Videre inkluderte jeg dersom det var latter, sarkasme i stemmen eller det banket på døren i det transkriberte materialet. Jeg ønsket å bevare helheten, og bevare så mye som mulig av den muntlige originalen. Stedsnavn, skolenavn og personnavn ble anonymisert fortløpende ettersom de ble nevnt.

4.6. Ethiske refleksjoner

I løpet av et forskningsprosjekt vil det, fra start til slutt, oppstå en rekke etiske spørsmål som forskeren må ta stilling til. I et kvalitativt forskningsintervju vil spesielt forskerens egen rolle ha en stor betydning for resultatet, nettopp fordi kunnskapen som produseres i stor grad vil være avhengig av relasjonen mellom forsker og informant (Brinkmann & Kvale, 2015, s.35). Hvilke briller man går inn i feltet med kan påvirke hva man ser eller finner, og det kan sies å være et spenningsfelt mellom å oppnå kunnskap – og på samme tid være etisk forsvarlig (Brinkmann og Kvale 2015, s.35).

«Det kvalitative forskningsintervjuet søker å forstå verden sett fra intervjupersonens side.» (Brinkmann og Kvale 2015, s.20). I mange tilfeller ligger forskerens eget interessefelt tett opp mot det som undersøkes, hvilket kan være både positivt og negativt. For å best mulig forstå verden ut ifra informantens perspektiv bør forskeren derfor reflektere over sin egen posisjon, rolle og innflytelse. Som en kvalitetssikring kan det være viktig å være åpen om egne tolkninger og fordommer som kan bidra til å farge det endelige resultatet.

4.6.1. Forskningsetisk distanse fra eget felt

Tidlig i planleggingsfasen av studiet, var tanken å undersøke noe rusrelatert på en behandlingsinstitusjon. Jeg innså raskt at det vil være vanskelig å inneha en dobbeltrolle; som forsker og ansatt innenfor det samme feltet – og i tillegg klare å beholde en forskningsetisk distanse til informantene mine. Å forske på egen arbeidsplass kan by på mange utfordringer, og jeg valgte derfor å ta med meg interessen min for rusfeltet og bevege meg over i det mer ukjente – nemlig skolen som institusjon. Til tross for at jeg beveger meg inn i denne studien med mine inntrykk og antakelser, er det likevel mye jeg ikke vet. Det er mye jeg undrer meg over og er nysgjerrig på: *Hvordan foregår arbeidet med rusproblematikk i den videregående skolen – hvem gjør hva, og i hvilken grad har de ansatte frihet til å handle slik de ønsker i hver enkelt situasjon? Hvordan oppfatter de ansatte rusnormen blant dagens unge – er det veldig varierende fra skole til skole, eller ser man likhetstrekk?*

4.6.2. Forskerens egen posisjon

Jeg har, som nevnt innledningsvis, en stor interesse for rusfeltet i sosialt arbeid. Denne interessen har vært en viktig del av motivasjonen for prosjektet – og er selve grunnmuren for valg av tema og utforming av studien. Gjennom min arbeidserfaring med unge voksne har jeg opparbeidet meg faglig kunnskap om rusfeltet, rusproblematikk og unge menneskers rusvaner. I tillegg til den faglige kunnskapen jeg innehar, sitter jeg også med et personlig

inntrykk av hvordan ruskulturen er blant ungdom i dag. Dette inntrykket baserer seg mye på at jeg er nær elever i den videregående skole i alder, da det kun er fem år siden jeg selv ble uteksaminert. I tillegg har jeg nær familie, to flotte ungdomsgutter, som holder på med sitt første og tredje år i den videregående skolen. Jeg beveget meg altså ikke i helt ukjente terreng når jeg tok fatt på dette studiet.

Det er likevel viktig å være klar over at min forkunnskap om feltet, eller mine antakelser om hvordan situasjonen er blant ungdom i dag, i stor grad er farget av den rusproblematikken jeg møter på jobb hver dag. Forkunnskapen min er i stor grad preget av samtaler med unge voksne som forteller meg at de var «høye» eller «fjerne» gjennom hele treårsløpet på skolen uten at en lærer, helsesøster, rådgiver eller andre sa noe. Det er sannsynlig at jeg på bakgrunn av dette går inn i studien med en antakelse om at rusbruken til elevene ofte går under radaren til ansatte i den videregående skolen, i en større grad enn det som nødvendigvis er tilfellet. Til tross for eget inntrykk av situasjonen, har det gjennom hele prosessen vært viktig for meg å legge min egen forforståelse til side, og møte informantene mine med et åpent sinn. Jeg tror at jeg, gjennom å reflektere grundig over egen forforståelse, har evnet å tilnærme meg tematikken på en åpen og nysgjerrig måte.

Etter å ha gjennomtenkt min rolle som forsker grundig, forsøkte jeg å stille til intervjuene med et åpent og undrende sinn. Denne refleksjonen tror jeg bidro til at jeg klarte å skape en setting hvor informantene følte seg lyttet til og opplevde trygghet til å snakke fritt. Ved å være bevisst min egen rolle forsøkte jeg dermed å beholde eget engasjement for feltet, og slik ikke fjerne meg selv – men likevel være oppmerksom på at jeg ikke farget resultatet for mye med mine antakelser. Jeg fikk også inntrykk av at flere av informantene satte pris på at jeg hadde noe forkunnskap og oversikt, slik at jeg ikke stilte helt uvitende. Eksempelvis trengte jeg ikke å avbryte informantene for å spørre hva de mente da det ble brukt gatenavn eller «slang» på narkotiske stoffer- som «cola» for kokain og «MA» for MDMA. Jeg trengte heller ikke be informantene forklare hvordan de ulike stoffene opererer eller påvirker ungdommen, da både jeg og informantene hadde en grunnleggende forforståelse for rusfeltet. Tiden og fokuset kunne derfor brukes til å gå i dybden til det jeg faktisk hadde til hensikt å undersøke.

4.7. Analytisk fremgangsmåte

Etter å ha lest gjennom transkripsjonene flere ganger, grovsorterte jeg transkripsjonene i følgende kategorier; sosialrådgivers arbeidshverdag, ruskultur, forebyggende arbeid, bekymring, styringsrelasjoner og dokumenter det henvises til. Dette var et tidskrevende og omfattende arbeid; som jeg løste ved å markere alle utsagn i intervjuene som tilhørte samme

kategori i samme farge. Jeg gikk slik fra 130 sider med transkripsjoner – til 27 sider med grovsorterte sammendrag av de viktigste funnene. Etter nøye gjennomlesning, startet prosessen med utarbeidelse av analyse spørsmål - og jeg endte med følgende fire analytiske inndelinger:

1. Fortellinger om ungdommers ruskultur
2. Forebygging, og dens politiske rammeverk
3. Institusjonelle rammer for bekymring: når reagerer skolen?
4. Utfordringer i det daglige arbeidet ble rusproblematikk

Analysen er inspirert av institusjonell etnografi som teori, og dette har ført til et bestemt fokus på hva jeg «leter etter» i transkripsjonene. Disse «teoretiske brillene» innebærer at noen aspekter ved intervjuene blir spesielt framhevet, mens andre aspekter ikke blir trukket fram i lyset. Det vitenskapsteoretiske utgangspunktet har også påvirket selve framgangsmåten i hvordan jeg har valgt å analysere datamaterialet mitt. Jeg har for eksempel, i tillegg til å analysere utsagnene til informantene, også gjort en form for dokumentanalyse for å belyse skolesystemets beredskapsplan og det kontekstuelle systemet som informantene jobber innunder. I de tilfellene hvor informantene viser til politiske dokumenter og retningslinjer, har jeg forsøkt å gå inn i disse dokumentene for å vise hvordan de styrer og påvirker det daglige arbeidet til informantene. Hadde jeg hatt et annet teoretisk utgangspunkt, ville kanskje andre aspekter ved intervjuene være av større interesse. Analysen er derfor på ingen måte absolutt, og det finnes andre innfallsvinkler for å forstå og tolke empirigrunnet på.

4.7.1. «Sosialrådgivere»

Det er viktig å merke seg at jeg omtaler informantene mine med varierende betegnelser i analysen. Dette er fordi at informantene har ulike yrkestilknytninger og utvalget består av både rådgivere, miljøarbeidere, helsesøstre og miljøterapeut. I noen sammenhenger slår informantenes profesjon inn som relevant for arbeidet deres, og profesjonen i seg selv utløser muligheter og plikter. Eksempelvis vil en miljøterapeut og en helsesøster arbeide under ulike lovbestemmelser og retningslinjer. I tillegg vil en miljøterapeut tilbringe mye tid i skolens miljø, og dermed se «alle», mens en helsesøster er avhengig av de som kommer og banker på døren. I de sammenhenger hvor informantenes yrkestilknytning er relevant, vil dette derfor påpekes ved at informantene betegnes etter stillingstittelen sin.

I andre tilfeller spiller ikke yrkestilknytning noen rolle, og i disse tilfellene har jeg valgt samlebetegnelsen «*sosialrådgiver*» for studiens syv informanter. Det ville vært tungvint å

omtale den uensartede gruppen som helse- og sosialfaglige ansatte i alle sammenhenger; og jeg har derfor valgt å bruke den forenklete betegnelsen «*sosialrådgiver*» i tilfeller hvor profesjonen ikke har betydning.

5. Fortellinger om ungdommers ruskultur

For å forstå hvordan de ulike skolene jobber med rusproblematikk – måtte jeg først vite noe om hva sosialrådgiverne ser og opplever av rusbruk blant elevene. Det var en forutsetning å vite noe om hvilken ruskultur, eller hvilket *rusbruk*, som er vanlig eller utbredt, for å kunne undersøke hvordan skolene arbeider med *rusproblematikk*. Jeg måtte tilegne meg en forkunnskap om hva sosialrådgiverne opplevde som *normalt* – for å undersøke hva skolene anser som bekymringsverdig, annerledes eller unormalt. Det var derfor en stor og naturlig del av intervjuene at vi snakket om sosialrådgivernes oppfattelse av elevenes rusbruk.

5.1. Alkoholbruk

Det synes å være enighet blant sosialrådgiverne om at alkohol er et utbredt rusmiddel blant ungdom. Ungdom drikker og ungdom fester; slik de alltid har gjort. En sosialrådgiver forteller at de fleste blir presentert for alkohol i 14- 15 års alderen, og anslår at andelen som drikker på vg1 er større enn andelen som ikke drikker. Alkoholbruk beskrives som noe ungdom sosialiseres inn i; en naturlig del av det å bli voksen.

5.1.1. Russosialisering: jevnaldredes rolle

I ungdomstiden er alkoholen forbundet med det å ha et aktivt sosialt liv; og har ofte sammenheng med fest, vennskap og flørting (Bakken, 2017). Sosialrådgiverne forteller at ungdommenes alkoholbruk i stor grad er forbundet med «å ha det gøy i helgene» og «ungdomsfester»; hvor venner samles og drikker alkohol sammen. Drikkemønsteret i Norge, og spesielt blant ungdom, er særegent- og kjennetegnes ved at det drikkes relativt mye når det først drikkes (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016) (Fekjær, 2011).

Dette bekrefter flere av sosialrådgiverne; og beskriver en «heftig ruskultur» hvor det ofte er «store hjemmefester» i helgene som havner «ute av kontroll». Flere av sosialrådgiverne viser til samtaler de har hatt med elver som opplever et reelt drikkepress og en «forventing om hæla i taket hver helg».

Mm. Jeg har jo en skjønn gutt som jeg snakker med. Han sier at han synes det er vanskelig fordi de andre forventer at han både skal drikke og ha kjæreste. Han vil bare konsentrere seg om skolen og aktiviteter utenom. «Så tøft» sier jeg. «Så flott» liksom. «Hva skjer hvis du sier nei da?» Nei, da unngår han heller å møte opp. Det hører jeg flere ungdommer sier, at bare det å gå på bursdag hjem til folk. De tør ikke å gå fordi der er det så mye alkohol.

Sosialrådgiverne forteller at det å drikke alkohol i ungdomstiden kan føre meg seg motstridende følelser hos mange unge. På den ene siden er alkoholbruk forbundet med å være «populær», være en del av et fellesskap og ha et aktivt og morsomt sosialt liv. På den andre

siden rapporterer sosialrådgiverne at de unge opplever et reelt press knyttet til at det er forventet at de skal drikke alkohol når de begynner på videregående skole.

5.1.2. Russosialisering; foreldres rolle og kulturell tilhørighet

Flere av sosialrådgiverne er opptatt av foreldrenes rolle når det kommer til ungdommens alkoholvaner og russosialisering. De forteller at foreldrenes drikkekultur har mye å si for hvilket forhold ungdommer får til alkohol, og beskriver at mens noen drikker for å «passe inn» blant sine jevnaldrende, drikker andre ungdommer fordi «de er påvirket av at foreldrene drikker mye». Foreldrenes betydning for hvilke alkoholvaner ungdommer utvikler er det også pekt på tidligere i oppgaven (Soeset, Pedersen, & Sandberg, 2017) (Pedersen, 2015). En helsesøster forklarer koblingen til foreldrenes alkoholvaner slik:

Men med tanke på hvilken drikkekultur det er hjemme hos foreldrene. Om drikkekulturen er god, så har de jo gjerne et godt forhold til det. Hvis det er normalt at man tar seg et glass hver dag. At foreldrene blir fulle under middager, julemiddager, den type ting – så er jo alkohol en ting som har preget ungdommene hele livet. Og det tenker jeg kan gjøre at ungdommen får et usunt forhold til alkohol da.

I to av intervjuene kommer vi også inn på dette med foreldre som kjøper alkohol til sine mindreårige i god tro om at det er tryggere enn at «ungdommer skal skaffe drikke selv». «Naivt!» - sier den ene helsesøsteren og forteller at hun hvert år deltar i Vinmonopolets kampanjer mot langing for å øke bevisstheten rundt langingen. Den andre helsesøsteren opplever også foreldre som kjøper alkohol til ungdommene sine som naive:

For jeg tror nok det at du har den kulturen med foreldre som kjøper alkohol til barna sine når de skal på fest. Det at de fortsatt er så naive at de tror at ungdommen bare drikker det de får, det er jo merkelig nok i seg selv.

En helsesøster er opptatt av at foreldrene har en viktig rolle i å hjelpe ungdommene sine med å håndtere eventuelt drikkepress; og viktigheten av at foreldrene er til stedet i alderen hvor ungdommer tester grenser, fester og eksperimenterer med alkohol. Helsesøsteren oppfordrer ungdommer til å være flinke til å bruke foreldrene sine dersom de opplever drikkepress:

Hvis de klarer å si «jeg vil ikke drikke fordi da får jeg ikke sertifikatet». Eller hvis de kan si noe sånt som «mamma er våken når jeg kommer hjem». Eller «mamma og pappa kommer til å hente meg på festen». Sant, hvis de bruker de voksne sånn så er det jo kjempepositivt! Bruk foreldrene deres for alt det er verdt, ikke sant. Der tenker jeg at voksne må være gode støttespillere og hjelpe ungdommen. Hjelpe de med å sette de grensene.

En nylig publisert studie viser at ungdom med innvandrerbakgrunn i mindre grad drikker alkohol (Soeset, Pedersen, & Sandberg, 2017). Sosialrådgiverne forteller også at elevsammensetningen på skolene har innvirkning på hvilken alkoholkultur det er blant

elevene; og to av sosialrådgiverne sier eksplisitt at fest og alkohol er mest utbredt blant «etnisk norske elever». Det forklares at flere ungdommer med minoritetsbakgrunn tar avstand fra alkohol av religiøse, familiære og kulturelle hensyn. Videre blir jeg fortalt at elevsammensetningen på skolen, og antall elever med minoritetsbakgrunn, har betydning for hvor mange som velger å delta på russefeiringen og derav hvor stor russetiden er på de ulike skolene.

5.1.3. Alkohol – en selvfølgelig del av ungdomstiden?

Sosialrådgiverne snakker relativt lite om alkohol i intervjuene selv om tilsynelatende alle er enige i at alkohol er et utbredt rusmiddel i helgene; og i de fleste sammenhenger hvor det snakkes om festing og alkohol – glir samtalen raskt over i å omhandle cannabis, og omfanget av hasjbruk blant ungdom. Jeg får inntrykk av at det er en felles forståelse, en slags allmennkunnskap, at det er naturlig at ungdom drikker alkohol i tenårene. Dette tror jeg kan ha flere årsaker. På den ene siden er alkohol et *lovlig* rusmiddel; som også er utbredt og sosialt akseptert i voksenbefolkningen (Øia, 2013). Det at ungdom fester og drikker alkohol i helgene er heller ikke et nytt fenomen, men et fenomen som både foreldre og besteforeldre har kjennskap til (Øia, 2013).

På den andre siden tror jeg det smale fokuset på alkohol som rusmiddel i intervjuene også kommer av at ungdommers alkoholbruk ikke nødvendigvis intervensjoner med skolen eller skoletiden. Sosialrådgiverne synes å enes om at alkohol er noe som tilhører helgene, og *fritiden*, og derfor noe skolen som institusjon merker lite til i hverdagen. En miljøarbeider forteller nettopp dette; «Det drikkes nok mye alkohol i helgene, men det merker vi ikke noe til på skolen».

De overnevnte skillelinjene mellom *skole* og *fritid*, - og distinksjonen mellom *lovlig* og *ulovlig* rusmiddel vil jeg komme tilbake til senere i analysen – da det viser seg å være relevant for skolens arbeid med rus.

5.2. Hasjrøyking

Når det snakkes om alkohol og festing, blir hasj i flere av intervjuene et påfølgende tema. Med unntak av en, snakker alle sosialrådgiverne lenge om utbredelsen av hasjrøyking blant ungdommer. Flere opplever at cannabis er normalisert og ufarliggjort blant ungdommene de snakker med; og en rådgiver beskriver en utbredt «alle røyker jo weed»- holdning hos dagens unge.

Vi er veldig styrt av amerikansk kultur; amerikanske sanger, filmer, serier, media. I amerikanske filmer og serier og sånn er det mye mer avslappet forhold til det å drive med et rusmiddel annet enn alkohol. Kidsa ser jo på ungdomsserier at de åpenlyst røyker hasj på fest

Sosialrådgiverne forteller spesielt om utbredelsen av hasj på ungdomsfester; og formidler at det alltid er noen som «røyker³» cannabis når det er ungdomsfester. En miljøterapeut beskriver sitt inntrykk av ungdommers forhold til cannabis slik: «Det er veldig vanlig med hasjrøyking. Om ikke de fleste, så er det i alle fall mange som røyker i helgene». En av helsesøstrene gjentar også flere ganger i løpet av intervjuet at hasjkulturen blant ungdommer er *enorm*: «Jeg tror ungdommen har et veldig liberalt forhold til hasj. Hasjkulturen er jo enorm. Enorm! Den har nok på mange måter erstattet alkoholbruken.» Senere, i det samme intervjuet, kommer helsesøsteren inn på at mange voksne ikke legger merke til hvor utbredt det faktisk er med hasjrøyking blant dagens unge, da de ikke nødvendigvis vet hva de skal se etter: «Du ser det ikke før du tror det» - understreker helsesøsteren.

Sosialrådgiverne ser ut til å ha en felles oppfatning om at langt flere gutter, enn jenter, bruker cannabis – i alle fall når det snakkes om et jevnlig bruk. I flere av intervjuene nevner sosialrådgiverne at det virker som om hasjbruk er like utbredt blant etnisk norsk ungdom, som blant ikke- etnisk norsk ungdom. Det vesentlige skillet de forteller om i forbindelse med alkoholkultur merker de derfor ikke når det kommer til bruk av cannabis. Ut ifra fortellingene deres får jeg inntrykk av at det ikke nødvendigvis finnes en stereotypisk elev som bruker cannabis; da de forteller at det er utbredt både blant de «populære» og blant de «upopulære». Sosialrådgiverne forteller, på ulike måter, at cannabisbruken finnes i byen, på bygda, på vestkanten, på østkanten, blant de med mange venner, blant de med få venner, blant de som har gode karakterer, blant de som har dårlige karakterer, blant de med psykiske problemer, blant de som fester– og blant de som bruker helgene på å spille dataspill. Det at cannabis brukes av så mange ulike mennesketyper kan være bakgrunnen for den utbredte holdningen om at «alle røyker weed».

Det er jo en gammel oppfatning om at mye alkohol og for eksempel kokain er det mye av på vestkanten, og på østkanten er det gjerne mer hasj og den «billige» rusen. Men det er som jeg har erfart at hasj- kulturen er enorm. Jeg tror man har litt sånn utdatert syn på øst og vest i forhold til at ungdommene på vestkanten ikke går for den type «fattigmannsrusen», som de absolutt gjør. Man tenker ikke at ungdommer på de «gode skolene» som klarer å ha gode karakterer og som driver med fysisk aktivitet også i helgene tar seg en røyk.

³ Røyker: røyke hasj (Weihe, 2000, s.59).

Når det gjelder omfanget av andre rusmidler enn cannabis er det varierende hva sosialrådgiverne opplever. Hovedfokuset forblir på hasjrøyking når det snakkes om ruskultur – og hva som er utbredt blant de unge. Når andre rusmidler nevnes i intervjuene, snakker sosialrådgiverne først og fremst om eksperimentering og utprøving – framfor et regelmessig bruk. Tre av sosialrådgiverne, som alle jobber ved skoler hvor de forteller at elevene i hovedsak er fra velstående familier eller «finere strøk»; opplyser om at det er kjent at det eksperimenteres en del med MDMA⁴ på ungdomsfester. En rådgiver forteller «nå ser vi at LSD er noe som ungdommen prøver igjen». Det snakkes også om at det kan være noe amfetamin og kokain i omløp i ungdomsmiljøene; i tillegg til at «GHB er noe som florerer fra tid til annen». Sosialrådgiverne forteller sammenlagt svært lite om andre rusmidler enn alkohol og cannabis.

5.2.1. Hvor tilgjengelig er cannabis?

Det er stor enighet om at tilgjengeligheten på cannabis er stor; både i byen – men også på mindre tettsteder utenfor. En helsesøster forteller at hun opplever det som lettere for ungdom å få tak i hasj i dag enn tidligere; «Det finnes jo over alt! Til og med utenfor barneskolen eller bak Mc'Donalds». Denne tilgjengeligheten merker hun spesielt godt i rusundervisningen, og viser til et tilfelle hvor det undervises om cannabis i en niende klasse:

Så kom vi inn på dette med hasj, og da var det en i niende klasse som sa at ja det er jo ikke noe problem. Det kan du få over alt. Jeg bruker ikke det, men jeg blir oftere spurt om jeg vil ha hasj enn om jeg vil ha alkohol.

En av miljøarbeiderne, som bruker mye tid på å gå rundt i miljøet på skolen og observere elevene, forteller at han ved flere tilfeller har observert noe som ligner avlevering av rusmidler på en nærliggende togstasjon:

Og jeg har jo sett. Ja, kontoret har jo utsikt mot toget. Du ser til og med noen hopper av et tog, håndhilser, og går inn på toget igjen. At det er snakk om 20 sekunder. Så jeg tror det er mye som omsettes bare på togstasjoner da, uten å reise inn til byen. Og i alle fall de fleste kjenner til noen som driver og dealer⁵.

Disse funnene samsvarer med forskningen som er presentert tidligere i oppgaven; som også peker på at tilgjengeligheten på cannabis er stor – og at cannabis er ikke er vanskelig å få tak i for ungdom (Bakken, 2018) (Actis, 2017).

⁴ MDMA: Det aktive virkestoffet i rusmidlet ecstasy (Fækjær, 2011, s.383).

⁵ Dealer: en som selger stoff (Weihe, 2000, s.33).

5.2.2. Hvor utbredt er egentlig cannabis?

Selv om flere av sosialrådgiverne uttrykker at cannabisbruk både er normalisert og akseptert i ungdomsmiljøet, synes de det er vanskelig å si noe konkret om akkurat hvor utbredt det er.

«Vi vet at det er mye rus på vestkanten, så statistisk sett skal det være noen som er ruset på skolen ganske ofte», forteller en av rådgiverne. Hvilket inntrykk de sitter med ser ut til å ha sammenheng med yrkestilknytningen deres, og i hvilken setting interaksjonen med ungdommene foregår. En av helsesøstrene sier for eksempel: «Jeg ser jo ikke om det er mange eller få som driver med det. Jeg er avhengig av at de kommer til meg på en måte».

I sommer ble det både publisert en ny Ungdata-rapport og en Ung i Oslo rapport, hvor begge rapportene blant annet kartlegger ungdommers selvrapporterte rusbruk tidsperioden 2016-2018. Rapportene viser til en økning i cannabisbruk blant unge fra tidligere undersøkelser (Bakken, 2018) (Bakken, 2018).

I intervjuene snakker en helsesøster og en rådgiver om hvorvidt Ungdata-undersøkelsene evner å fange opp omfanget av cannabisbruk blant ungdommer, men sikter i sine fortellinger til eldre rapporter da de nyeste tallene ikke var publisert på intervjutidspunktet. Helsesøsteren er, basert på egen erfaring i møte med ungdommer, overbevist om at ungdomsundersøkelser underrapporterer den faktiske bruken; og at mørketallene er store. Rådgiveren har også en formening om at det finnes mørketall, men forteller på den andre siden, at undersøkelsene rapporterer et høyere rusbruk enn hva de ansatte vet om:

Nei, altså. Ungdata-undersøkelsen kan jo gjerne gi en generell oversikt over det. Men om de representerer det som faktisk er sannheten, det tror jeg ikke. Når du ser at resultatet på undersøkelsen er at det er noe som ungdom lite driver med, så samsvarer ikke det i det hele tatt med realiteten. Det er så store mørketall at det er helt enormt.

Det ser vi også med den Ungdata. At det rapporteres mer enn vi vet om. Nå kommer det jo snart nye tall da. Men jeg tror ikke vi skal være blåøyde. Selv om Ungdata-undersøkelsen fanger opp mer rusbruk enn vi vet om, tror jeg absolutt det er mørketall.

På den ene siden har Ungdata-undersøkelsene jevnt hatt en veldig høy svarprosent. I tidsperioden 2016-2018 har hele 80% av norske 13-15 åringer, og nærmere 50% av alle 16-18 åringer deltatt i undersøkelsen (Bakken, 2018). Rapportene gir slikt et overordnet og representativt bilde av situasjonen blant dagens unge, og er kanskje en av de viktigste nasjonale kildene vi har til statistikk på hvordan det faktisk står til med norsk ungdom.

På den andre siden har jeg selv vært informant for Ungdata-undersøkelsene både på ungdomsskolen og videregående skole. Jeg husker godt at det ble satt av en skoletime til å

fylle ut disse spørreundersøkelsene, og «belønningen» var at man fikk resten av skoletimen fri dersom man ble ferdig før den avsatte tiden. Undersøkelsene var både lange og tidskrevende, og vi fikk ikke noe særlig informasjon i forkant om hva undersøkelsene skulle brukes til – eller hvorfor det var viktig at vi svarte ærlig. Denne organiseringen kan riktignok ha forandret seg da det er en del år siden jeg selv var informant. Jeg undres likevel over om denne organiseringen kan bidra til at ungdommer fullfører undersøkelsen så raskt som mulig, uten å sette seg inn i hva de faktisk svarer på, for å få resten av skoletimen fri?

To av sosialrådgiverne trekker også fram ungdoms tillit til undersøkelsen og til lovnaden om anonymitet som en sårbar faktor for hvordan de svarer på sensitive temaer som rus og kriminalitet.

Og ungdom er kritiske til hvem de kan stole på. Og det å svare anonymt på en spørreundersøkelse er det veldig få som tar for gitt at faktisk er anonymt. Og når de jobber hardt for å skjerme akkurat den siden av seg selv for resten av verden, så tviler jeg sterkt på at de krysser ja på de undersøkelsene som kommer. Noen gjør det absolutt, men ikke alle. Det ser man jo når rapportene som kommer ikke stemmer med virkeligheten.

Det er vanskelig å si noe håndfast om utbredelsen av cannabis blant norsk ungdom.

Hovedinntrykket mitt er likevel at det trengs mer forskning, både kvalitativ og kvantitativ forskning. Sosialrådgivere, eller andre, som daglig omgås med, snakker med og arbeider med ungdom vil kunne bidra med andre innfallsvinkler til rusforskningen enn kvantitative spørreundersøkelser, hvor begge aspektene er viktige og nødvendige.

5.2.3. «Det er ikke så fryktelig mange stonere, men noen»

Nesten samtlige av sosialrådgiverne kommer inn på skillet mellom *rusbruk* og *rusmisbruk*. De ser ut til å dele synet om at det er utbredt med alkohol, hasjrøyking, og i noen tilfeller eksperimentering med andre rusmidler i helgene - men at omfanget av *misbruk* er relativt lite. «Det er ikke så fryktelig mange stonere, men noen». Flere av sosialrådgiverne reflekterer rundt at de fleste unge har et sterkt ønske om å være en del av, og passe inn i, samfunnet med jobb, utdanning, kjæreste og familie – og at dette framtidfokusset kan være en medvirkende årsak til at mange unge ikke ruser seg helt ukontrollert.

Altså, å røyke en joint⁶ på en fest en gang betyr jo ikke at du er avhengig eller at du har gjort noe galt. Du bryter loven, det gjør du. Sant, men det tenker du ikke over så lenge du ikke blir tatt.

⁶ Joint: rulle- sigarett med marihuana (Weihe, 2000, s.45)

Jeg tror det er et større omfang av bruk enn av misbruk, ja. Da spesielt unge gutter, som kanskje har gått en stund med, ikke sant. Ikke nødvendigvis med et problem, men en vane. Som de kjenner at nå er det på tide å slutte med denne vanen. Men hvis du får deg en jobb da. Får deg jobb, får deg en kjæreste. Du får deg det du vil ha. Hvis du enda en gang i ny og ne tar deg en blå⁷. Har det egentlig så mye å si?

Selv om de fleste tilsynelatende ikke utvikler et problematisk forhold til rus; har sosialrådgiverne også eksempler på elever som har utviklet rusproblematikk:

Så vi har noen elever som er. For eksempel en, som er i behandling i dag. Han er åpen om sitt rusmisbruk, i alle fall ovenfor meg. Og han ønsker hjelp. Han tar alt fra MDMA til. Ja, LSD hadde han en dårlig trip på for en stund siden. Mye alkohol. Mye reseptbelagte midler. Tar det han får.

Og de jeg snakker med da, som har et problem. Si en sånn 20 stykker som er utenfor, som ruser seg hardt til daglig. Så prosentvis er det ikke så mange, men det er jo nok til å eskalere

Sosialrådgiverne forteller at elever som utvikler et rusmisbruk ofte handler om andre vanskelige ting i livet til elevene, som «rusen blir et symptom på»: «Mange av disse tingene henger jo litt sammen. Jeg tenker atferdsproblematikk, psykisk helse, rusproblematikk og kriminalitet. Disse tingene griper inn i hverandre»

5.3.Samfunnskrav og psykisk helse

Rus og psykisk helse henger tett sammen, og sosialrådgiverne snakker mye om ungdommers psykiske helse i intervjuene. Det blir tydelig for meg at ungdommene som sosialrådgiverne møter i det daglige er svært opptatt av å «lykkes» i samfunnet og å gjøre det bra på livets ulike arenaer.

Ungdommene preges jo helt enormt av denne kulturen hvor alt skal være så perfekt og glansbilder og sånn som det her. Sosiale medier og. Åh, fytti steike. Og det er jo ikke noe rart at man da ser en negativ økning i psykisk helse blant ungdommene våre.

Sosialrådgiverne forteller at ungdommene streber etter gode karakterer, mange venner, en populær profil på sosiale medier, parforhold, utdannelse, familieliv - og mange har et ønske om å framstå «perfekte». Flere av sosialrådgiverne har lagt merke til at det er så viktig for mange elever å framstå «flinke» og å lykkes, at det kan gå på bekostning av deres psykiske helse. «Det er faktisk en del elever som utvikler angst, dødsangst og prestasjonsangst» forteller en av miljøarbeiderne.

⁷ Blås: å røyke hasj (Weihe, 2000, s.27).

Miljøarbeiderne og miljøterapeuten snakker om at de bruker mye av arbeidshverdagen sin på å gå rundt i gangene på skolen og roe ned elever i forkant av prøver eller de elevene som er lei seg for at de har fått en dårlig karakter:

Vi har de elevene som strever og strever, som skal ha seksere i alle fag. Så jeg går mye rundt og roer ned og sier “Du trenger ikke å ha seksere i alle fag. Du må ikke. Du trenger ikke prestere 100% alltid liksom”

En rådgiver forteller også:

Vi har veldig flinke elever, ja. Det er veldig mange som er stresset og får nærmest angst og sånn av et press de egentlig legger på seg selv. Det er jo veldig mange som har store ambisjoner om hva de vil bli, og livet faller jo i grus hvis de for eksempel får en dårlig karakter.

Skolen kan fungere som en arena for mestring, høy trivsel og gode relasjoner – men skolen kan også i noen tilfeller være en arena for tilkortkommenhet og nederlag. I dagens samfunn kan det sies at man på sett og vis er sin «egen lykkes smed» hvor man selv har ansvar for egen framtid. Prestasjonskravene i skolen kan oppleves stressende for mange unge – og fallhøyden kan være stor dersom man havner utenfor (Hammer & Hyggen, 2013).

Sosialrådgiverne gir uttrykk for at ungdommer opplever mange utfordringer og et stort press knyttet til å være ung i dagens samfunn. Tenårene er i seg selv en utfordrende periode i livet med sterke emosjoner, oppturer og nedturen – og noen utfordringer er nok klassiske for alle ungdomsgenerasjoner; eksempelvis kjærlighetssorg, et ønske om å være populær eller kranling med foreldregenerasjonen. Andre utfordringer kan derimot se ut til å være særegne for tiden og samfunnet vi lever i. Sosiale medier og et enormt press på å være perfekt og vellykket på alle arenaer i livet, i tillegg til mange og uoversiktlige krav, kan skape stress og usikkerhet blant unge (Hammer & Hyggen, 2013) (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Samtlige av sosialrådgiverne uttrykker bekymring knyttet til økende angst og depresjoner blant elevene de jobber med.

Vi jobber mye med psykisk helse. Elevene våre er ganske overrepresentert i forhold til depresjoner, i forhold til angst. Og en del av den typen diagnoser. Vi ser også at det er veldig mange som opplever ensomhet, selv om det kanskje rent påfallende ikke ser sånn ut fordi de er populære. men de har en grunnleggende opplevelse av å være ensomme.

Både sosialrådgivernes fortellinger om ungdommer psykiske helse og statistikk fra ungdomsundersøkelser viser til et økende omfang av psykiske helseproblemer blant unge (Bakken, 2017). Økning i psykisk helseproblematikk blant unge vises også i form av stillingshjempler og stillingsprosenter i skolene. Behovet for helse, sosial og miljøfaglig

personell er stort, og en miljøterapeut forteller at det blir mer og mer vanlig med miljøarbeidere og miljøterapeuter på videregående skoler. En helsesøster over mange år forteller også at da hun begynte som skolehelsesøster; var hun til stedet på skolen en dag annen hver uke - mens nå, 17 år senere, er det helsesøster tilgjengelig på skolen fire dager hver eneste uke fordi behovet er stå stort.

Sosialrådgiverne forteller videre at skolene de jobber ved, i mange tilfeller, samarbeider med BUP, NAV, PPT, helsestasjon for ungdom, psykologer- og i noen tilfeller enhet for rus og psykiatri. Flere av sosialrådgiverne forteller meg også at det samarbeides tett mellom de ulike helse- og sosialfaglige profesjonene, og på flere av skolene er disse profesjonene sammenslått til «ressursteam» eller «r-team» som jevnlig har tverrfaglige møter.

5.3.1. Rus: bare fest og moro?

Når du ser hvor fabelaktig livet til alle andre er, også sitter du hjemme alene og ble ikke bedt på en fest, eller føler deg mislykka. Hvor lette er det ikke da å finne seg noe som gjør at ting blir litt deiligere?

Rus trenger ikke alltid å ha sammenheng med fyll, fest og moro - og rusmidler kan også bli brukt som medisin, flukt eller prestasjonsfremmende (Fekjær, 2011). Sosialrådgiverne snakker relativt mye om forskjellige former for selvmedisinering blant ungdommene de jobber med:

For vi har jo et antall med elever med store psykiske problemer. Og da bruker de ofte rusmidler for å dempe en del av det symptombildet i mange tilfeller. Det er ikke bare å si at du må slutte å ruse deg, også slutter de. Det er jo ikke sånn det er. Du må liksom finne ut hvorfor de har begynt med det – hva årsaken er liksom.

Det som går igjen i flere av intervjuene er selvmedisinering i forbindelse med søvn, angstproblematikk, depresjoner - og å ta seg en «mornings⁸» før skoletid. Sosialrådgiverne forteller om 15-16 åringer som bruker antidepressiva; og ungdommer som trenger å røyke cannabis på morgenen før de drar på skolen. «For du har en del elever som driver med røyking av cannabis, som står opp klokken fem på morgenen for å ta seg en «mornings» - forteller en av rådgiverne. En av helsesøstrene, sier nesten lignende: «Det er en del av elevene som har røyket mye over tid, som trenger å ta seg en mornings før de kommer på skolen. Så

⁸ Mornings: En hasjpipe eller «rev» om morgningen. Uttrykket kan også bli brukt om andre rusmidler. For eksempel om alkohol (Weihe, 2000, s. 53).

det er jo ikke bare nødvendigvis fordi de synes det er digg. Så det ligger gjerne noe bak sånn som er en årsak.»

Flere snakker om sammenhengen mellom rusbruk og psykisk helse. En miljøarbeider har lagt merke til at den røde tråden i et eskalerende rusbruk kan være familieproblematikk; at eleven ikke har det greit hjemme. Han opplever at 80-90% av de som utvikler et reelt rusproblem kommer fra ugunstige familieforhold. Denne sammenhengen kjenner han også igjen fra tidligere arbeidserfaring i rusbehandlingsinstitusjon: «Så de har et behov for å koble av med rusen da. Koble av fra familiemas - eller kjærestemas og skolemas. Bare koble helt av» - forteller han.

En av helsesøstrene har lagt merke til at gutter oftere tyr til selvmedisinering med cannabis og alkohol, mens jenter i større grad benytter seg av reseptbelagt medisin:

Når det gjelder inntrykket jeg har fått da, så virker det som at gutter har lettere for å drive med selvmedisinering med da cannabis eller alkohol. Sant, enten selvmedisinering inn mot angstproblematikk, depresjon, generelt psykisk helseproblematikk - men også inn mot søvn og den type ting. Men jeg har også erfart veldig mange jenter som har kommet til meg etter vi har hatt for eksempel rusundervisning, der vi tar opp reseptbelagt medisin. Og da spesielt sovemedisin, og angst og den type medisin. At jenter har mye lettere for, eller får mye lettere den type medisin av mor, tante eller annet sånt. Ikke av legen, men sant. Og det er et stort problem. Det skumleste er jo når noen av jentene sier at jeg får Sobril av mamma av og til. Mamma har så mye angst og det smitter over på meg - og da får jeg en Sobril av mamma av og til liksom.

En helsesøster forteller om en ung jente hun har jevnlig samtaler med, som sliter med søvn og stress - og som bruker cannabis som selvmedisinering:

Men; jeg vet om en jente som ikke får sove; også tar hun hasj. Og hun påstår at ingen vet at hun gjør det. Men hun tenker hele tiden på det; at hun må skaffe. Så jeg prøvde å finne ut hvorfor hun begynte da. Hun sier jo selv at det ikke var på en fest. Det var fordi hun fikk vite om at det kunne hjelpe fordi hun følte seg så stresset.

Det er interessant, og bekymringsverdig, hvordan ungdommer tilsynelatende opplever mange og store samfunnskrav som så overveldende, at noen er i behov for selvmedisinering med rusmidler for å holde tritt med kravene og sin egen psykiske helse – slik at de mestrer å være *innenfor normalen*.

6. Forebygging, og dens politiske rammeverk

Noe av det første jeg gjorde i etterkant av intervjuene var å la meg lede inn i ulike politiske dokumenter på bakgrunn av sosialrådgivernes fortellinger om det rusforebyggende arbeidet som utføres i skolen. Jeg ønsket å finne ut av hvordan politiske føringer påvirker og styrer sosialrådgivernes handlingsmuligheter arbeidspraksis i det daglige.

Politisk kontekstualisering er relevant fordi den overordnede politikken har stor innvirkning på hvordan skolepolitikken utformes, og den operative hjelpes som kan gjennomføres innenfor skolens rammer. Regulerende tekster som læreplanverk, lovverk, rusplaner og rammeplaner synliggjør hvilke fokusområder skolen skal ha – og derav hvordan det påvirker sosialrådgivernes handlinger og muligheter. Dette har sammenheng med hvordan skoler «tenker» om rusproblematikk – og følgelig hvordan skolene «handler». Hvilke muligheter og handlingsrom som finnes i skolen for å jobbe med rusproblematikk, og hvor de institusjonelle grensene for hva som er skolens ansvarsområde går – vil ofte være formulert skriftlig i regulerende tekster.

Politiske føringer og tiltak som favner denne masteroppgavens nøkkelementer; ungdom, rus og skole – er et komplekst landskap som rommer ulike og store deler av politikken. I det følgende viser jeg, gjennom å kombinere en form for dokumentanalyse med en analyse av sosialrådgivernes utsagn, hvordan sosialrådgiverne har ledet meg inn i både utdanningspolitikken, rusmiddelpolitikken, folkehelsepolitikken og den kriminalitetsforebyggende politikken gjennom sine beskrivelser av arbeidshverdagen.

6.1.En forebyggende rusmiddelpolitikk

Folkehelseperspektivet står sterkt i regjeringens arbeid med rusproblematikk, og opptrappingsplanen for rusfeltet har til hensikt å oppnå bedre folkehelse, gi tidligere hjelp, korte ned ventetiden og gi bedre behandling (Helse- og omsorgsdepartementet, 2014). Det overordnede målet i rusmiddelpolitikken, er å redusere de negative konsekvensene rusbruk kan ha for enkeltpersoner, tredjepersoner og samfunnet for øvrig. Et av de store satsningsområdene i rusmiddelpolitikken de siste årene har derfor vært tidlig innsats og *forebygging*. Det er spesielt ønskelig at mennesker som er i ferd med å utvikle, eller allerede har utviklet et rusproblem, skal få hjelp (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015).

«Vi jobber jo mye med forebygging da. Samvær med politiet, være til stedet på skolen, synlighet, gå inn i klasser. Det blir det mye av.»

Forebygging dreier seg hovedsakelig om å minimere risiko, eller være «føre var» for å unngå utvikling av problemer (Hole, 2014) (Helsedirektoratet, 2012). Man kan si at det har vært et slags fokusskifte i fagmiljøene de siste årene; hvor man har beveget seg fra å fokusere på sykdom og problemer (*patogenese*) – til helsefremmende arbeid og prosesser som virker beskyttende på problemutvikling (*salutogenese*) (Hertz, 2011).

Forebygging kan deles inn i universell, selektiv og indikativ forebygging – avhengig av hvem som er målgruppen for tiltakene. Universell forebygging omfatter strategier og tiltak som retter seg mot hele befolkningen, selektiv forebygging retter seg mot risikogrupper som har større risiko for å utvikle rusproblematikk – og indikativ forebygging kan sies å være tidlig intervensjon, og grenser til behandling (Hole, 2014) (Fekjær, 2011).

En av miljøarbeiderne, som selv har erfaring fra en rusbehandlingsinstitusjon for unge, er svært opptatt av viktigheten av å forebygge rusproblematikk blant ungdom. Han forteller at hovedgrunnen til at han ønsket å arbeide med ungdom i videregående skolealder, var så han kunne hjelpe ungdommen før det var gått for langt: «Det var jo derfor jeg søkte meg hit. For å se om jeg kunne gjøre noe før det går så langt at de havner på institusjon liksom».

Miljøarbeideren er også opptatt av kostnadsnyttens samfunnet har av å forebygge rusproblematikk:

Men jeg tenker generelt sett på skoler at det. Økonomien er jo viktig. Altså, det å få skoler til å innse at de pengene de legger inn. Det kan være store poster på utgiftskjemaet, men det vi kan få tilbake for det er ofte verdt det. De sier vel det i media, og på mitt gamle arbeidssted, at en ungdom i behandling i et år koster til sammen ca. 3,5 millioner kroner. Og hvis vi klarer å tenke sånn at på skoler da. Om de setter inn en halv million. Eller ja, det en person skal ha for å jobbe på en skole. Eller det foredragsholdere skal ha betalt. At den halve millionen eller den millionen fordelt på tre år da, som det er på videregående. Det er en liten sum på sikt altså. Det er det på lang sikt. Det er jo småpenger i det norske samfunnet. Tenk så mye penger vi sparer samfunnet ved å forebygge! For si vi bruker 30 000 på å få inn en foredragsholder da. Så er det en liten sum fordelt på alle elevene. Og den nytten som da kommer ut av det.

I mange tilfeller har unge mennesker med rusproblemer rukket å utvikle en omfattende rusproblematikk før det oppdages, og forskning viser tendenser til at både helsestasjon, skolehelsetjenesten, barnevern og psykisk helsevern fanger opp barn og unge med rusproblematikk for sent (Actis, 2017). Det er kjent at tidlig rusdebut øker sannsynligheten for skjevutvikling, kriminalitet og problematferd. I følge politiet er det også en rekke lovbrudd og kriminalitet som utføres i ruspåvirket tilstand (Justis- og beredskapsdepartementet, 2013). I en OECD- rapport påpekes behovet for et bedre tilbud til de menneskene som har milde, eller

påbegynnende, rusproblemer – eksempelvis unge mennesker med risikofylt rusbruk. (Helse- og omsorgsdepartementet , 2015).

Sosialrådgiverne trekker spesielt fram kunnskapsformidling, politisamarbeid, foreldresamarbeid, synlighet, tilgjengelighet og gode relasjoner til elevene som det viktigste forebyggende arbeidet som gjøres i skolen for å hindre at elever utvikler rusproblematikk.

En av sosialrådgiverne forteller at satsningen på forebygging i politikken merkes godt i arbeidshverdagen hennes, da det fører til en visse måte å jobbe på. Flere av sosialrådgiverne forteller at de opplever stor frihet lokalt til å jobbe, og utforme arbeidsdagene sine i praksis, slik de har behov for. Likevel påpeker flere at de ikke har noe bestemmelsesrett over ting som bestemmes på et høyere nivå – i *politikken*.

6.1.1. Skolen som arena for forebygging og holdningsskapning

«Vi prøver jo å lære de å ta ansvarlige og gjennomtenkte valg». Flere av sosialrådgiverne er opptatt av å formidle gode holdninger til elevene, slik at de blir rustet til å ta gjennomtenkte valg. To av sosialrådgiverne uttrykker at de ønsker å framstå som gode rollemodeller for ungdommene, og være trygge voksenpersoner som elevene kan se opp til og forhåpentligvis lære gode verdier og holdninger av.

Alle barn har rett og plikt til tiårig grunnskoleopplæring, og rett til videregående opplæring (Justis- og beredskapsdepartementet , 2013). Skolen er slik en grunnleggende samfunnsinstitusjon hvor barn og unge oppholder seg store deler av tiden sin – i mange år. Skolen er også delaktig i sosialiseringen av barn og unge, i tillegg til å ha kontakt med unge menneskers viktigste påvirkningskrefter; foreldre og jevnaldrende. Skolen er derfor en av de viktigste arenaene for læring, sosial utvikling, forebygging og holdningsskapende arbeid – og spiller følgelig en sentral rolle i ungdommers russosialisering (Actis, 2017).

«Mandatet vårt er å fullføre og bestå (...) Førsteprioritet for oss er at de skal komme seg gjennom videregående med et vitnemål.»

Forskning viser til at rusbruk, og tidlig rusdebut, kan ha sammenheng med frafall fra utdanning. Rusforebyggende arbeid blir derfor helt sentralt i skolen i henhold til Utdanningssetatens mål om at flere lærlinger og elever skal fullføre og bestå videregående skole (Salto, 2015). Jamfør opplæringsloven §9A er skolen også forpliktet til å forebygge og gripe inn når det oppstår utfordringer knyttet til rusmidler – og det heter at «alle elever i

grunnskoler og videregående skoler har rett til et godt fysisk og psykososialt miljø som fremmer helse, trivsel og læring» (Opplæringslova §9A, 1999). Å jobbe mot bruk av rusmidler kan være et viktig virkemiddel for å sikre at alle elever fullfører og består videregående opplæring.

«Vi prøver å forebygge, og jeg tror det på en måte er løsningen på mye. Stoppe ting før de eskalerer». Både helsesøstrene, rådgiverne, miljøarbeiderne og miljøterapeutene snakker mye om ulike former for forebygging i intervjuene; og det blir synlig for meg at forebygging av rusproblematikk er en viktig og stor del av arbeidshverdagen deres- og et tema som engasjerer.

6.1.2. Rusplaner

«Skolens mål for det rusforebyggende arbeidet er et rusfritt skolemiljø (...) Alle elever og ansatte ved skolen skal reagere på bruk av rus på skolen og i nærmiljøet.» Slik innledes den skriftlige *rusplanen* som en av skolene har utarbeidet.

Skolen skal være et narkotikafritt område, men likevel framkommer det fra tid til annen at skolen eller skoleveien brukes som arena for rusing eller kjøp og salg av rusmidler (Justis- og beredskapsdepartementet, 2013). Etter opplæringsloven skal kommunen og fylkeskommunen utarbeide forskrifter for det overordnede ordensreglementet til både grunnskolen og videregående skole (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012).

Samtlige sosialrådgivere forteller meg om rusplaner, rammer og rutiner dersom det er *rusmistanke* eller dersom noen *tas på fersken* i å ruse seg eller omsette rusmidler på skolen. Rusplanene er av varierende kvalitet, og en av sosialrådgiverne forteller at alle videregående skoler skal i utgangspunktet ha en rusplan med klare rutiner for hvordan de ansatte skal reagere ved mistanke om, eller bekymring for, rus i skoletiden. En miljøarbeider har aldri opplevd noe rusrelatert i skoletiden; men skolen han jobber ved har likevel klinkende klare retningslinjer på hva som skal gjøres dersom det noen gang skulle forekomme: «Hvis en elev er rusa på skolen er det jo rett til rektor. Politiet skal kontaktes hvis det har skjedd noe kriminelt, og foreldrene hvis eleven er under 18 år».

Noen av sosialrådgiverne gir meg en kopi av sin rusplan; hvor det står ganske detaljert beskrevet hva som skal skje, hvem som skal kobles på – og hva som er konsekvensene dersom det forekommer rus i skoletiden. Andre forteller at de har rusplaner som er under arbeid, men som ikke enda er helt ferdige. Det blir uansett tydelig for meg at rusbruk, eller

omsetning, i skoletiden som oppdages – slås hardt ned på. Her er både lovverket, rammene og rutinene i klartekst; det skal ikke være rus på skolen. Disse skriftlige retningslinjene har stor påvirkning på det praktiske arbeidet, og håndteringen av forekomst av rus i skoletiden.

6.1.3. Kunnskapsformidling

«Vi er opptatt av å presentere kunnskap og det faglige rundt stoffene. Rundt konsekvensene; de fysiske, psykiske og sosiale konsekvensene, og alt dette her».

Skolen er en viktig forebyggende arena, som fyller flere funksjoner. For det første skal skolen gi kunnskap om rus – slik at elevene rustes til å ta gjennomtenkte og ansvarlige valg. Det finnes kompetansemål i læreplanverket for hvilke rusrelaterte temaer som bør tas opp i ulike klassetrinn (Utdanningsdirektoratet , 2012) (Hole, 2014). Flere av sosialrådgiverne viser til læreplanverket når vi snakker om rusundervisningen.

Å videreformidle kunnskap og forståelse om Norges ruspolitikk er et av målene i rusundervisningen. Ved å opplyse elever om rusmidler, forhåndsregler, konsekvenser – og hvor det kan søkes hjelp, øker man elevenes kunnskap som følgelig kan påvirke deres holdninger og rusvalg i positiv retning (Actis, 2017). Rusundervisningen i skolen bør også, i samarbeid med politiet, inneholde kunnskap om konsekvenser ved bruk og besittelse av illegale rusmidler (Justis- og beredskapsdepartementet , 2013).

Vi har uniformert politi som forteller. Ikke noe sånn «fy-fy», bare sånn: blir du tatt med det, så skjer det og det. Du får sånne bøter, dette på rullebladet, konsekvenser for å søke til utlandet liksom. Ingen pekefinger, bare informasjon om hva som skjer. Og det har vi veldig tro på, den informasjonsflyten.

En av helsesøstrene er opptatt av at «holdningen om at narkotika er den absolutte fellen man kan gå i ikke lenger er representativ»- og at man derfor må legge opp rusundervisningen, og snakke med ungdom om rus, på en annen måte enn hva man har gjort tidligere. Helsesøsteren forteller at man må forholde seg til ungdommers rusbruk på en nytenkende, mer liberal og mer informativ måte - slik at ungdommene får «kunnskap til å ta gjennomtenkte og ansvarlige valg» og «tryggheten til å søke hjelp hvis det går for langt». Helsesøsteren er nemlig svært opptatt av at «ungdom kommer til å eksperimentere uansett hva voksne sier», og at det derfor er mye viktigere å vise at det finnes trygge voksenpersoner som ungdommen kan stole på og snakke med, «enn å formidle at dette er noe du aldri skulle ha gjort». Tre av sosialrådgiverne ser ut til å være enig i at man må kommunisere med ungdom om rus med nye metoder, og at «skremseltaktikken man holdt på med før» ikke er gunstig.

De samme sosialrådgiverne reflekterer rundt at samfunnet muligens går i retning av «avkriminalisering, og kanskje til og med legalisering» om noen år, og er nysgjerrige ved hvordan en slik vending i politikken vil virke inn på rusundervisningen og det rusforebyggende arbeidet skolen.

6.1.4. Relasjonens betydning

«Det rusforebyggende arbeidet handler egentlig veldig mye om å bygge gode relasjoner til elevene»

Alle sosialrådgiverne er opptatt av relasjonenes betydning i det forebyggende og avdekkende arbeidet med rusproblematikk. «Hvis jeg får noe ruspåtanke er det viktig for meg å lage en relasjon før jeg går inn på temaet med rus og sånn» forteller en av miljøarbeiderne. En av rådgiver forklarer videre at det kan være nyttig å finne en felles interesse å snakke om, før man beveger seg inn på rus som tema:

Jeg prøver alltid å skape en relasjon først, sånn at vi senere kan snakke om andre ting da. Veldig mange av guttene er fotballinteresserte, så da henger jo den der. [Peker på en fotball banner som henger på kontoret]. Også er det sånn fyfaen, drittlag. Så det er sånne ting. Først en relasjon, også pensle det inn på det jeg egentlig vil ta opp.

Denne typen sitater er gjennomgående i samtlige av intervjuene. Sosialrådgiverne er opptatt av relasjonens betydning; både for å kunne oppdage ungdom som sliter – men også for å være i posisjon til å adressere en eventuell rusbekymring. De forteller, på ulike måter at relasjonen er det fremste verktøyet de har når det kommer til forebygging av rusproblematikk og avdekking av rusproblematikk. Mye av hverdagen til sosialrådgiverne går derfor ut på å ha samtaler med, og rett og slett snakke med ungdommene.

En av rådgiverne jobber på en skole hvor rektor er særs opptatt av forebygging. Rådgiveren forteller meg at rusforebygging er et av de store fokusområdene til skolen, og at et av tiltakene i dette arbeidet er at miljø- og helsepersonell deltar på arrangementer som rusball og revyfeirer som i utgangspunktet arrangeres privat av elevene.

Vi er aldri inne på lokalene, og på en del av festen – men vi står utenfor for de som er for fulle til å komme inn, og hilser på de som kommer bort. Og der protesterer de ikke lenger når vi er med på festene. Vi står liksom utenfor og hilser; med cola og boller og plasthansker. De opplever oss nok som litt irriterende, men som voksne som bryr seg. Og det er jo bedre at vi ringer mamma og pappa enn at de kjøres hjem av en politibil, eller går rundt i byen og fryser – og blir eksponert for det ene eller det andre.

Rådgiveren forteller at dette arbeidet ikke er pålagt av skolen: «Det er frivillig, vi blir aldri pålagt av skolen å gjøre det. Men det er litt premisene for å jobbe her da, at det er sånne ting vi stiller opp på». Rådgiveren opplever denne typen arbeid som veldig forebyggende, positivt og relasjonsbyggende.

Ikke alle har mulighet til å jobbe på måten som rådgiveren fra sitatet over viser til. Ulike institusjonelle rammer, betingelser og kontekster virker inn på muligheten sosialrådgiverne har til å jobbe forebyggende i det daglige, og dette vil jeg komme tilbake til senere i analysen

Det at relasjonen til elever brukes som et aktivt verktøy i det rusforebyggende arbeidet; er også framtrødende i politiske føringer som peker på at det viktigste forebyggende arbeidet en skole kan gjøre er å skape et godt læringsmiljø, med gode relasjoner – og trygge, tilstedeværende voksenpersoner som bryr seg og ser de unge (Helsedirektoratet, 2012) (Justis- og beredskapsdepartementet, 2013). Gode relasjoner, kombinert, med et godt elevmiljø – og et velfungerende foreldresamarbeid, kan bidra til tidlig intervensjon og avdekking av begynnende problematikk (Utdanningsdirektoratet, 2012) (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012).

En av rådgiverne snakker lenge om viktigheten av at lærere også bryr seg, og skaper relasjoner med elever:

Det er stor forskjell på lærerne. Noen bryr seg virkelig om de kontaktelevene sine, med tett oppfølging og gode samtaler. Og da kan det komme av seg selv at eleven innrømmer at noe er vanskelig. Og noen er, ja. Spesielt de master utdannede realistene som bare er sånn fag, fag, fag – og er dårlige på relasjoner. Som ikke har noen nære relasjoner med elevene. Vi har ikke mange av dem altså, men noen. Mens de som bryr seg snakker jo med elevene og tar tak i det selv og uttrykker bekymring hvis de legger merke til noe som er off.

Lærere, som ser elever i det daglige, er kanskje minst like viktige som helse- og sosialfaglig personell som helsesøstre, psykologer eller rådgivere. Dersom barn vokser opp med kumulativ risiko på mange livsområder, kan nemlig læreren bli den ene viktige voksne og støttespilleren som bidrar til å forhindre negativ utvikling hos den unge (Helsedirektoratet, 2012)

Det er mulig at lærernes rolle i det rusforebyggende og avdekkende arbeidet kan være ekstra stor dersom skolen ikke har ansatt noe miljøpersonell. De tre miljøarbeiderne jeg snakker med forteller meg at deres arbeidshverdag i stor grad går ut på å gå rundt på skolen, kjenne på stemningen, snakke med elever, observere – og danne relasjoner. En av miljøterapeutene

forteller meg at han går om lag 10 000 skritt på skolens område i løpet av en arbeidshverdag. Rådgiverne og helsesøstrene har ikke nødvendigvis den samme muligheten til å gå rundt og snakke; da de i større grad er bundet opp av arbeidsoppgaver knyttet til yrkestittelen – og er i større grad avhengig av at elevene oppsøker de med en eventuell problematikk.

Det slår meg at de ulike profesjonene kanskje jobber ulikt med forebygging, og slik utfyller de hverandre med hver sine tilnærminger. Helsesøstrene arbeider på sin side kanskje mest med kunnskapsformidling og oppfølging av de elevene som allerede har utviklet, eller står i fare for å utvikle rusproblematikk. Miljøarbeiderne og miljøterapeutenes forebyggende virksomhet dreier seg på den andre siden mer om å være synlige, tilgjengelige og til stedet blant elevene i skolemiljøet. Videre fungerer rådgiverne som en slags hybrid mellom miljøarbeider og helsesøster, da de både deltar i elevmiljøet og tilbyr råd og veiledning på kontoret.

Det er likevel en fellesnevner i alle intervjuene, uavhengig av profesjon, og det er at relasjonen sosialrådgiverne har til elevene er nøkkelen til mesteparten av det rusforebyggende arbeidet som gjøres. Relasjonens betydning kan synes å ha sammenheng med at skolen i stor skala er avhengig av elevens eget ønske om å motta hjelp dersom det avdekkes et rusproblem, og skolens myndighet for å gripe inn er ofte begrenset dersom eleven selv ikke er motivert for hjelp. Dette kommer jeg tilbake til i neste kapittel.

6.1.5. Foreldresamarbeid

Vi samarbeider aktivt med foreldrene. Vi tar med oss alt fra klasserommet og holder et større foreldremøte. Da gjenforteller vi det som ungdommene sier og hva som kommer opp. Hva de er interessert i forhold til rus. Også sier vi til foreldrene at dette vil ungdommene deres at dere skal vite (...) En og annen sier sånn «jeg skulle ønske mamma og pappa smurte bedre matpakke» men noen sier også at de skulle ønske at mamma og pappa visste at jeg var mye redd, at jeg har drukket meg bevisstløs gjentatte ganger. At de er suicidale, at de ensomme. Ja, de ønsker et rom for å prate med foreldrene sine om disse tingene.

Overgangen fra barn til voksen er ikke bare utfordrende for ungdommen selv, men fører med seg nye krav til kommunikasjon og grensesetting for ungdommens foresatte. Det er vist til at foreldre er viktige rollemodeller og påvirkningsfaktorer når det kommer til ungdommers bruk av alkohol og andre rusmidler, og et velfungerende samarbeid med elevens foresatte trekkes derfor fram som en sentral del av rusmiddelforebyggingen i skolen. Skole- hjem samarbeidet belyses i et eget kapittel i veilederen «Rusforebyggende arbeid» gitt ut av Utdanningsetaten i samarbeid med Oslo Kommune. Kapitlet innledes slik: «Foresatte er viktige rollemodeller i

arbeidet med barn og unges holdninger til alkohol, tobakk og andre rusmidler. De representerer en betydelig ressurs i det rusforebyggende arbeidet» (Salto, 2015).

Når det gjelder foreldresamarbeidet, beskrives det ulikt av sosialrådgiverne. Jeg blir fortalt at det i noen tilfeller er svært positivt å involvere foreldre dersom man er bekymret for, eller det avdekkes, rusbruk. I andre tilfeller forteller sosialrådgiverne at foreldre kan være vanskelige ved å nekte for at deres sønn eller datter «driver med sånt», forsøke å «oppretholde en fasade om at min lille engel ville aldri...» eller bagatellisere bekymringen ved å påstå at det «bare er litt hasj» eller en «vanlig ungdomsfase». Det er også varierende i hvilken grad de ulike profesjonene velger å involvere foreldre. Dette viser seg å ha sammenheng med rollebeskrivelser, lovverk og taushetsplikt – noe jeg også kommer tilbake til senere.

6.2. Politiske tiltak – rusforebyggende arbeid i skolen

«Men det kan være helt andre ting de har kommet til meg for. Det kan være prevensjon eller noe helt annet, ikke sant. Også har de kommet inn på dette med rus. Da prøver jeg jo å spørre om det, men jeg kan ikke stille for mange spørsmål heller ikke sant. Hvis det ikke er det som er bestillingen»

Det kan være vanskelig og ubehagelig som utenforstående å reagere på en mulig rusbekymring, og noen opplever det kanskje som utfordrende å gripe inn og avklare om det foreligger rusproblematikk. Myndighetene anser en slik reaksjon på det som oppfattes som urovekkende høyst nødvendig, og Helsedirektoratet har derfor utgitt veilederen «Fra bekymring til handling: en veileder om tidlig intervensjon på rusområdet» (Utdanningsdirektoratet, 2012). Veilederen har som formål å sette fokus på hvordan man kan reagere, eller gå fram dersom man er bekymret for et rusrelatert problem – altså hvordan man best mulig kan handle på grunnlag av bekymringen. Med tidlig intervensjon er det tenkt at et eventuelt problem kan forsvinne eller minke med begrenset innsats, ved at problemet identifiseres, adresseres og håndteres tidlig.

6.2.1. Kjentmann

«Det er klart at det juridiske er vi nødt til å forholde oss til. Det som kommer fra utdanningsdirektoratet, de føringene der. Når det sies at vi skal ha en Kjentmann på hver videregående skole i Oslo, så må vi ha en Kjentmann på hver skole da».

Et av tiltakene utviklet av KORUS er Kjentmann-ordningen i videregående skoler. Kjentmann er en beredskapsordning som skal styrke det rusrelaterte arbeidet i skolen. Målet med ordningen er at skolen skal kunne se og oppdage ugunstig rusbruk hos elevene på et tidlig

stadium, og forsøke å gi eleven konstruktive handlingsalternativer. Skolen velger en ansatt som har god relasjonskompetanse og evne til å skape tillit blant elevene til å være sin Kjentmann. Denne personen er da, etter gjennomført kursing, skolens koordinator når det gjelder rusproblematikk – og dermed elevenes, foreldrenes og lærerens kontaktperson i rusrelatert sammenheng. Flere og flere skoler velger å innføre en Kjentmann- ordning (KORUS, 2014).

To av rådgiverne jeg snakker med er kurset til å være Kjentmenn på sine skoler, og de snakker begge varmt og entusiastisk om rollen som rusansvarlig. En av miljøarbeiderne er ansatt ved en skole som er i en prosess hvor Kjentmann skal etableres innen kort tid, mens en annen miljøarbeider håper på en Kjentmann på sin arbeidsplass på sikt. Alle sosialrådgiverne som forteller meg om Kjentmann- konseptet forteller at det er en spennende og viktig ordning.

Jeg finner det interessant at på skolene som ikke har en «Kjentmann» - er det heller ikke nødvendigvis avklart hvem som skal gjøre hva i det rusforebyggende arbeidet; og en miljøarbeider som er ansatt på en skole uten noe klar rolleavklaring beskriver det rusforebyggende arbeidet som «svært tilfeldig».

6.2.2. Politiets rolle i forebygging av kriminalitet

«Politiet er her av og til og patruljerer og følger med på garasjelegget. De kommer i sivil og går litt rundt og observerer»

Kriminalitetsforebygging søker å systematisk unngå kriminalitet med en proaktiv tilnærming (KRÅD, 2011). Det jobbes, så langt det lar seg gjøre, for å fange opp et mulig problem før det rekker å bli et betydelig problem eller lovbrudd. Politiet har en viktig rolle i forebyggingen av kriminalitet, og i Politiloven §1 heter det at «Politiet skal gjennom forebyggende, håndhevende og hjelpende virksomhet være ledd i samfunnets samlede innsats for å fremme og befeste borgernes rettssikkerhet, trygghet og alminnelige velferd for øvrig» (Politoloven §1, 1995). I følge denne lovbestemmelsen skal politiet eksempelvis forsøke å hindre at unge rekrutteres til rusnettverk- eller annen form for kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2013).

«Jeg vil absolutt anbefale deg å sjekke ut forebyggende enhet hos politiet. De samarbeider vi mye med.»

Forebygging av kriminalitet er en av politiets kjerneoppgaver, og skal foregå i et tverrsektorielt samarbeid med andre relevante sektorer som for eksempel NAV, helse- og

omsorgstjenester, skoler, barnehager og barnevern. (KRÅD, 2011) (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015). Et av politiets forebyggende tiltak når unge mennesker tas for bruk av illegale rusmidler er *ruskontrakter*.

«Vi har alltid noen som er på kontrakter med politiet. Da må de avlegge rene urinprøver i to år, så får de påtaleunndlatelse. Da har de på en måte muligheten til å kvitte seg med rullebladet».

Ruskontrakter tilbys i hovedsak ungdom under 18 år som blir tatt for brudd på narkotikalovgivningen. Dersom man inngår en ruskontrakt, må det jevnlig avlegges urinprøver hos kvalifisert helsepersonell – og tidsrammen for kontraktene er vanligvis på mellom seks og tolv måneder. Dette innebærer at det må leveres «rene» urinprøver uten spor av illegale rusmidler i denne tidsperioden. En fullført ruskontrakt fører til påtaleunndlatelse, som i praksis innebærer at man slipper straff – eller synlighet av lovbruddet på rullebladet. Ved siden av urinprøvetakingen følges den unge opp med supplerende samtaler. Hvem som har ansvar for oppfølging av ruskontrakter med ungdom er opp til kommunen å bestemme; og arbeidet kan blant annet utføres av helsesøstre på skoler, barnevernstjenester, helsestasjon for ungdom eller fastleger (Larsen & Inez, 2015).

«Enkelte elever synes det er greit å komme på urinprøvekontrakt for å ha noe å si til kompisene sine også. At vet du hva, jeg kan ikke ruse meg.»

Alle sosialrådgiverne, bortsett fra en, forteller meg at de som regel alltid har elever på «pissings», eller ruskontrakter. Ruskontraktene kan enten være en sanksjon fra politiet som beskrevet over, eller en frivillig avtale som sosialrådgiveren inngår med en elev som ønsker å slutte å ruse seg. Flere av sosialrådgiverne forteller at dette er et tiltak som fungerer forebyggende i mange tilfeller «Da har du også noe å si til kompisene dine hvis du opplever press på å ruse deg. At faen heller gutta, jeg må på pissings. De trenger jo ikke å vite at det er frivillig». Slike avtaler mellom sosialrådgiver og elev brukes da i kombinasjon med samtaleveiledning og for å ha noe å jobbe med. En av helsesøstrene påpeker at urinprøver i seg selv, uten å kombinere det med samtaler og oppfølging, er meningsløst.

6.2.3. Forebygging av uønsket atferd i russetiden

Sosialrådgivernes fortellinger tyder på at det er store forskjeller i utbredelse av, og deltagelse i, russefeiringen på ulike skoler. De forteller at dette har sammenheng med elevsammensetningen på den aktuelle skolen. På de skolene som har høy andel av elever med innvandrerbakgrunn, forteller to av sosialrådgiverne at russetiden nesten er «ikke-

eksisterende», og at skolen generelt merker svært lite til russetiden. På andre skoler byr russetiden på nye og store utfordringer for skolen, elevene og politiet:

Det er en helt annen sak hvor drøy russetiden har blitt her. Russeknutene har tatt veldig av. Nå er det jo blind vold som er tingen. Jeg tror det var «slår du 10 stykker bakfra får du en knute». Ikke forfra altså, men bakfra. Med en stein eller noe (...) Og mye sex og voldtekter. Alt skal filmes. Du får forskjellige knuter for å filme overgrep. Det har blitt ganske drøyt..

To av sosialrådgiverne forteller meg at russetiden er svært utbredt ved deres skoler, og at hele treårsløpet på videregående handler om å planlegge den perfekte russetiden – og den perfekte russebusen. Disse to skolene bruker, i samarbeid med politiet, mye tid på å forebygge uønskede rustrender, narkotikabruk, voldtekter og voldsbruk i forkant av russetiden da de har lagt merke til en bekymringsfull utvikling de siste årene.

I fjor var det sånn at hvis det kom en jente på bussen, som skulle rulle med guttene. Så gav sjåføren henne sprit fra den ene siden av en kasse som lå foran i bussen. Venstre siden liksom. Mens gutta fikk typisk fra høyre side. Og alle flaskene på venstre side var det «date rape drug» oppi. Mens gutta fikk rein sprit. Og da vet sjåføren at alle jentene som kommer inn er drugget allerede. Og da vet alle gutta at okay, hun er lett bytte. Og jeg har snakket med politiet. Og de har bekreftet at de har vært inne og testet, og halvparten av flaskene inneholdt GHB.

Samtlige av sosialrådgiverne forteller meg at politiet kommer innom for å snakke med russerne før russetiden. I tillegg kalles også foreldrene inn til et informasjonsmøte i samarbeid med politiet i forkant av russetiden i forsøk på å realitetsorientere om hva som faktisk foregår i russetiden – i tillegg til å forebygge uønskede hendelser som narkotikabruk, utøving av vold og voldtekter.

Da gikk vi ut og advarte foreldrene og sa at jeg hadde ikke sendt min 16 år gamle datter på bussslipp-fest for 18 - 19 år gamle guttebusser. Det er jo det kuleste i verden hvis du er en 16 år gammel jente og får «rulle» med gutter som er russ, det er jo status! Det er jo veldig tøft å rulle med de, men det er ikke så tøft mandags morgen når det er jeg som snakker med de jentene og ting har skjedd.

En av miljøarbeiderne forteller at det på informasjonsmøtet vises filmer og bilder til foreldrene av hvordan russetiden har eskalert de siste årene, og hvordan «noen mister alle hemninger når de får på seg russedressen». Han sier videre at foreldrene tror det beste om sine barn, og at de ofte går i forsvar: «nei, min sønn gjør ikke sånn. Eller min datter er ikke sånn, sier de».

I sommer har det vært store medieoppslag knyttet til russ om har herjet og feriert på den greske øya Ios. Medier rapporterer om slåsskamper, heftig rusbruk og russ som er ute av

kontroll. Spesielt har en slåsskamp, som endte i to brukne bein hos en ung gutt, fått mye oppmerksomhet i mediene. Bakgrunnen for slåssingen er angivelig at to rivaliserende russebusser, fra ulike distrikt, har vært på ferieøyen samtidig (Skogstrøm, Melfald, Braathen, & Mørkestøl, 2018) (Mossing & Ordning, 2018).

Grunnet negativ utvikling i russetrender de siste årene har politiet hatt en kampanje for å forebygge uønskede hendelser. I kampanjen ber politiet russen om å «være en *kjernekar*». Kjernekar- kampanjen oppfordrer russen til å passe på hverandre og opplyser blant annet om at det er ulovlig å utføre seksuelle handlinger med noen som har sovnet, eller er for full til å motsette seg det (Kripos, 2018) (Aftenposten, 2018).

7. Institusjonelle grenser for bekymring: når reagerer skolen?

Tidligere i analysen påpekes normaliseringsprosessene knyttet til elevers rusbruk. Det at unge menneskers rusbruk i stor grad er normalisert og akseptert – gjør det interessant å undersøke hvordan skolen skiller mellom «normal» og bekymringsverdig rusbruk. Hvilke institusjonelle grenser har skolen for bekymring, og når reagerer skolen på en elevs rusbruk?

7.1. Klassiske tegn på et rusmisbruk

Det som gjerne er utslagsgivende for en bekymring er jo hvis vi ser når ungdom går inn i en rusfase, hvis vi kan kalle det det. Så endres jo veldig mye oppførsel. Du ser økning av fravær, synkende karakterer, mindre deltagelse, mer isolering med seg selv, mindre hensyn til hvordan man ser ut, hygiene og alle disse klassiske tingene. Så det som gjerne er typisk bekymring er jo det at fraværet øker.

Samtlige av sosialrådgiverne forteller at det finnes typiske tegn, symptomer og utvikling i atferd hos elever som kan virke alarmerende og vekke bekymring for rusproblematikk. «Nei, det kan jo være sånn hvis eleven har mye fravær da. At de er sløve og slappe når de er her».

Noen av sosialrådgiverne forteller at de har vært på kurs med politiet hvor de har fått gjennomgang på «tegn og symptomer» som en bør være obs på i møte med elevene for å kunne avdekke eventuell rusproblematikk. Noen av sosialrådgiverne har også deltatt på lignende opplæring når de ble kurset til Kjentmann- rollen.

Fellesnevnerne som går igjen i utsagnene om hvordan skolen legger merke til rusproblemer er økende fravær, synkende karakterer, sløvhet og endring i hygiene; og sosialrådgiverne er relativt samstemte i beskrivelsene av klassiske tegn som varsler om rusproblematikk. «Mye fravær er jo en klassiker!»

En miljøarbeider som jobber ved en skole hvor de merker svært lite til rusproblematikk blant elevene, har selv aldri hatt konkret mistanke om at det foreligger rusproblematikk hos en elev. Miljøarbeideren forteller at elevene ved den aktuelle skolen er svært «flinke», og at det ikke merkes noe til rusbruk i *skoletiden*. Han har likevel gjort seg opp noen tanker om hvilke endringer i en elevs oppførsel som kunne tydet på et rusproblem – og vekket bekymring:

Ja det er jo på en måte utseende. Eller du ser jo hvis noen plutselig blir litt slitne, eller ser litt slitne ut da. Men jeg tenker hvis en elev, ja brått begynner å bli sliten ut eller begynner å lukte eller begynner å ikke dukke opp. Sover lenge, sliter med å komme på skolen. Sånne ting. Da hadde jeg vel reagert, ja. Begynt å ringe litt hjem og spørre hva det er som foregår her liksom

De samme varseltegnene som sosialrådgiverne snakker om; finner man også igjen i litteratur som tar sikte på å opplyse om hvilke tegn hos ungdommer man skal se etter som kan tyde på

rusproblemer (Salto, 2015). Det er tydelig at sosialrådgiverne vet hva som kan være tegn på rusproblematikk, og at disse «klassiske tegnene» ofte er utslagsgivende for at skolen blir bekymret.

Sosialrådgiverne er likevel opptatt av at man ikke bør hoppe til konklusjoner med en gang det foreligger avvikende atferd; og mener at det er viktig å utforske bakenforliggende årsak for endring i atferd sammen med eleven ved mistanke om rus. «Ser jeg at en elev konsekvent kommer for sent så gir jo det meg en tanke om at da må jeg snakke med den eleven om det er rus eller kan det være noe annet». Flere av sosialrådgiverne peker på at økt fravær, synkende karakterer og sløvhet like gjerne kan være et symptom på søvnproblemer, familieproblematikk, psykisk helseproblematikk eller annet.

7.2. Andre som melder bekymring

Flere av sosialrådgiverne forklarer at det sjeldent er elever som selv tar kontakt og sier «jeg har et rusproblem»; og skolen blir gjerne gjort oppmerksom på rusproblematikk av tredjepersoner. Rusproblematikk avdekkes slik ofte på bakgrunn av at foreldre, lærere eller medelever kontakter skolen og melder bekymring.

Foreldre kan føle at barna er så sløve og slappe. Ellers kanskje de har oppdaget store pupiller eller sånne ting. Foreldre kan være helt konkrete og si sånn ja vi har funnet pipe da, eller brukerutstyr. Eller han oppfører seg så rart og skal alltid ha rommet sitt låst. Ser han har mye fravær, vi vet ikke hvorfor. Ja, sånne ting

Sosialrådgiverne forteller at dialog med foreldre eller andre nære i elevens liv er relevant for når skolen utvikler en bekymring for et potensielt rusproblem. I noen tilfeller opplever sosialrådgiverne at det kan være utførende når foreldre melder bekymring. «Men jeg fikk ikke lov til å si til dattera at han hadde ringt. Da blir det vanskelig for meg». Sosialrådgiverne opplever at taushetsplikten kan by på utfordringer når foreldre ringer og melder bekymring angående egne barn, og foreldrene selv ønsker å forbli anonyme. Det hender nemlig at foreldre har et ønske om at sosialrådgiverne skal undersøke forholdene uten at deres barn skal få vite at foreldrene har ringt og meldt bekymring.

Også er det mye foreldre som kontakter meg. Og sier at mitt barn. At de har en opplevelse om at ungen ruser seg på noe. Og da kan jeg ikke si det til eleven at jeg vet. Må bare oppdage det en eller annen måte. Og da kontakter jeg eleven da. Sender alltid melding om å komme på en uskyldig prat. Eller en ufarlig prat. Sier jeg alltid. Også prøver jeg å finne ut litt hva som skjer.

Sosialrådgiverne synes det er utfordrende når foreldre ytrer slike ønsker; og mener det ikke «bare er å kalle inn eleven på samtale uten å kunne si noe om hvorfor». Andre ganger har sosialrådgiverne opplevd at medelever melder bekymring, forsnakker seg eller «sladrer» på

andre elevers rusbruk. Noen ganger plukker også sosialrådgiverne selv opp rykter ved å gå rundt i miljøet på skolen og observere.

Ja, det var en som hadde vært på fest, og der hadde det blitt inntatt veldig mye LSD. Den eleven hadde ikke gjort det selv, og var bekymret for vennene sine da. Og jeg ber de aldri tyste på hverandre. Men ut ifra den informasjonen jeg får da så kan jeg legge sammen to pluss to, så vet jeg hvilke elever det gjelder. Og da å følge litt ekstra med og gå på besøk i den klassen innimellom og drikke kaffe og spørre hva de gjør på. Så får du litt overblikk.

I andre tilfeller kan det være lærere som tar kontakt med sosialrådgiverne for å melde bekymring for elever dersom det for eksempel har vært bemerkelsesverdig endring i atferd hos eleven eller lignende:

Det kan være kontaktlærere eller lærere som er bekymret for elever og som kommer med forespørsler om jeg kan ta en prat med dem. Det kan være foresatte som ønsker at jeg tar en prat med elevene fordi de kommer kanskje ingen vei hjemme.

Så var jeg oppe på lærerværelse i sta. Skulle hente meg en kopp kaffe. Da fikk jeg seks bestillinger fra ulike lærere om elever som de var bekymret for. Så prøve å liksom snakke litt med de ungdommene, og med de lærerne da. Om hva er bekymringen?

Flere av sosialrådgiverne viser til Kjentmann- ordningen, og påpeker at det er fint for skolen å ha en «rus-kontaktperson» som foreldre og lærere kan forholde seg til når de er bekymret for en potensiell rusproblematikk hos elever.

Når sosialrådgiverne mottar en bekymring forteller de alle sammen at de kaller inn eleven til en samtale, hvor de forsøker å finne ut av hvordan eleven har det

Så enten får jeg en telefon fra foreldre eller fra en lærer som tar kontakt. Så tar jeg de inn også hører jeg med de. Ikke sant, hvordan går det? Hvordan trives du på skolen? Hvordan er det hjemme, på fritiden? Hvordan de har det med seg selv da. Ta først de sidene før man eventuelt drar opp og spør hvordan er det med rus? Jeg er ikke interessert i å vite, eller kjenne personen, på bakgrunn av rusproblemet. Hvis det eventuelt er et. Jeg er interessert i å finne ut av hva som ligger bak rusproblemet. Sant, hva som er grunnen til.

I stedet for å slenge «ruskortet i bordet med en gang», forteller flere av sosialrådgiverne at de forsøker å kartlegge hvordan eleven har det på ulike livsområder – for så å peile seg inn på rus etter hvert. Også her trekkes relasjonens betydning fram, og flere av sosialrådgiverne oppgir at de forsøker å etablere en relasjon til eleven før de beveger seg inn på rusmistanken. I dette utforskende arbeidet forteller flere sosialrådgiverne at taushetsplikten kan gjøre det vanskelig å spørre elever rett ut om det foreligger noe rusproblematikk – og at de «bare må avdekke det på egenhånd» og late som de ikke har noe informasjon på forhånd.

På den andre siden er det heller ikke slik at sosialrådgiverne nødvendigvis kan involvere foreldre hvis elever forteller om egne rusvaner eller rusproblematikk i fortrolighet. Dette har sammenheng med at ulike profesjoner reguleres av ulike lovverk, og i noen trumfer taushetsplikten eventuell bekymring. Dette kommer jeg tilbake til i neste kapittel.

7.3.Meldeplikt: alder og kriminalitet

Vi har veldig lav terskel for å melde til politiet, og vi kontakter politiet og sier at her er det mistanke. Er eleven under 18 år, så ringer vi til foresatte med en gang. Er eleven over 18 år, men bor hjemme så ringer vi også til foresatte. Vi har vært åpne i forhold til elever også om at har jeg mistanke i forhold til konkrete navn som jeg hører ruser seg mye, så gir jeg det videre til politiet.

Rusplanene og skolereglementet sosialrådgiverne forteller meg om fastslår at hvis det avdekkes rusbruk eller omsetning på skolen skal foreldrene kontaktes dersom eleven er under 18 år, og politiet skal kontaktes ved kriminelle forhold. Disse to faktorene; alder og forekomsten av kriminalitet er i mange tilfeller avgjørende for hvordan skolen håndterer rus som intervensjoner med skoletiden.

I fjor hadde vi en gjeng som vi vet ruset seg på skolen. To av dem ble tatt på fersken i det dem mekka marihuana på do da. Og da ble politiet tilkalt med en gang, fordi vi hadde jo både stoff og elever ikke sant.

Flere av sosialrådgiverne forteller at dersom det forekommer rusbruk i skoletiden, rusbekymring eller ruspåvirkede elever – ringes foreldrene dersom eleven er under 18 år. I de tilfeller hvor det har forekommet noe kriminelt i tillegg, for eksempel bruk av illegale rusmidler eller omsetning i skolesammenheng, involveres ofte politiet også.

Det er klare retningslinjer når det kommer til at skolen skal være et rusfritt område. Det skal ikke forekomme inntak av rusmidler, oppbevaring av rusmidler eller omsetning i skoletiden (Justis- og beredskapsdepartementet, 2013). Likevel forteller sosialrådgiverne at nettopp dette skjer fra tid til annen; ikke ofte, men det hender at elever er ruset på skolen, det hender at elever inntar rusmidler på skolen og det hender at det forekommer kjøp og salg i skoletiden. Dersom det forekommer rusbruk eller omsetning i skoletiden er skolen forpliktet til å reagere. Hvordan situasjonen håndteres avhenger i stor grad om det har forekommet kriminell aktivitet eller ikke – og om involverte elever er over eller under 18 år.

7.4. Skillet mellom skole og fritid

Analysen innledes med sosialrådgivernes fortellinger om ungdommers rusbruk hvor man får et innblikk i hva sosialrådgiverne møter i det daglige; en utbredt og normalisert ruskultur blant ungdommene de jobber med. «Våre elever, de kan fint ruse seg i helgen, også ha fysikktime klokken 08.15 på mandags morgen». Når jeg i intervjuene forsøker å nøste opp i hvordan sosialrådgiverne arbeider med rusproblematikk, ser det ut til å være en rød tråd i alle intervjuene som handler om skillet mellom *skole* og *fritid*. Foregår rusbruken i skoletiden, eller med innvirkning på skoletiden, eller er den begrenset til elevenes fritid?

Og hva dem gjør etter skolen, det bryr jeg meg egentlig ikke så mye om. Så lenge de ikke skader seg selv eller hverandre da. Men klarer de å komme i tiden om morgenen, så spiller det ingen rolle om de har sittet og drukket alkohol – som er et lovlig rusmiddel for dem over 18. Eller om de har sittet og røyket hasj som ikke er et lovlig rusmiddel. Men kommer de på skolen og gjør det de skal, så bryr man seg ikke så mye om det.

Skolens mandat er tydelig – flest mulig elever skal fullføre og bestå videregående opplæring (Salto, 2015). Rusbruk som forekommer i *skoletiden*, eller som påvirker skolehverdagen til en elev, er derfor av interesse for skolen. «Vi kan faktisk ikke ha rusa elever i klasserommet. Så vi prøver å formidle hvorfor det er viktig for oss at våre elever ikke ruser seg. I alle fall ikke i skoletiden».

Sosialrådgiverne forteller alle at den meste rusbruken som de kjenner til foregår på fritiden til elevene, og det sjeldent oppdages rus på skolen:

Nei, det er ikke så mye på skolens område. Det er noen tilfeller; og da er det jo oftest cannabis. Jeg tror også det har å gjøre med at mange av de elevene som har såpass omfattende cannabisbruk at man ikke klarer å vente til slutten av skoledagen med å dra i gang. De har også mye fravær i utgangspunktet, så når de går i vei for å ta seg en blås, så kommer de ikke nødvendigvis tilbake igjen. Det er en sånn observasjon jeg har gjort meg da. Så derfor har vi ikke så ofte rusede elever på skolen, selv om de er ruset i skoletiden.

Flere av sosialrådgiverne er enige i at rusbruk i helgene er ganske normalt, men når det forekommer i ukedagene, og spesielt før skoletid, er det bekymringsverdig. «Problemet er jo når de begynner i ukedagene og sånn. Og når du begynner på skolen, eller før skolen, da er det ille.» - sier en helsesøster. Dette institusjonelle blikket på elevs rusbruk, hva som anses som innenfor og utenfor, kan ha betydning for hva skolen anser som rusproblematikk og ikke – og dermed når skolen velger å involvere seg.

Til tross for det betydelige skillet mellom skole og fritid; er det helt tydelig for meg når jeg snakker med sosialrådgiverne at de virkelig bryr seg om elevene sine. De strekker seg langt

for å hjelpe, de ønsker å hjelpe – og selv om skolen er førsteprioritet; bryr de seg også om hvordan elevene har det når de ikke er på skolen. Sosialrådgiverne er virkelig engasjerte i hvordan elevene har det; på skolen og hjemme. De bruker derfor mye av arbeidshverdagen sin på råd, veiledning, samtale og hjelp – til ungdommer som sliter med psykisk helse, rus eller på andre arenaer i livet.

Noen av sosialrådgiverne, spesielt miljøarbeiderne, oppgir å ha en god relasjon og en avslappet tone, med mange av elevene. Disse miljøarbeiderne forteller at elevene ofte deler informasjon om hva de skal gjøre i helgen, eller hva de har gjort i helgen som var, som ofte involverer fortellinger om rusinntak eller planer om festing og rusbruk. «For de er veldig åpne disse elevene. De filmer gjerne ting som blir lagt ut og viser meg. Viser meg bilder fra helga og sånne ting» Miljøarbeideren får slik innsikt i hva ungdommene driver med på fritiden, uten at det nødvendigvis blir slått ned på da det ikke har relevans for skolen sådan.

Bekymring ser slik også ut til å ha sammenheng med skolens institusjonelle grenser; hva er skolens ansvar – og hva ligger utenfor skolens ansvarsområde? «Det som skjer utenfor skolen er jo ikke mitt problem, sånn egentlig. Fokuset er på det som foregår i skoletiden, eller det som virker inn på elevenes skolegang da» - forteller en miljøarbeider.

Den røde tråden i intervjuene når det kommer til bekymring er at det rusbruket som har innvirkning på skoleprestasjoner og tilstedeværelse på skolen er av interesse for skolen. Skillet mellom skole og fritid kan likevel være vanskelig å holde adskilt da noe rusbruk som tilhører fritiden også har innvirkning på skoletiden; for eksempel ved å påvirke karakterer eller fravær. Slik kan det være vanskelig å ha kontroll over hvilket rusbruk som tilhører fritiden, og når et rusbruk påvirker skoletiden. Det kan følgelig også være vanskelig å sette tydeligere grenser for hva som er skolens ansvar; og hva som ligger utenfor skolens fysiske rom.

8. utfordringer i det daglige arbeidet med rusproblematikk

Sosialrådgiverne forteller meg at det tidvis kan være utfordrende og lite gjennomførbart når det rusforebyggende og rusavdekkende arbeidet skal utføres i praksis. Det viser seg at idealene i rusplaner, politiske føringer og rammeplaner ofte kolliderer med realiteten og den de faktiske institusjonelle rammene i arbeidshverdagen til sosialrådgiverne hvor både tid, kompetanse, økonomi og andre forhold har betydning for arbeidet som kan utføres.

8.1. Variasjon i skolens ressurser: inntakssnitt, økonomi og tidsaspekt

Vi har jo et budsjett, men det er ganske romslig liksom. Det er klart det merker jeg med andre skoler. At de ikke har det så fritt, eller har like mange muligheter, som det jeg har for å gjøre ting i min arbeidshverdag.

For meg blir variasjonen i de syv skolenes sosiokulturelle og geografiske strukturer ekstra synlig når vi snakker om de utfordringene som sosialrådgiverne møter i sin arbeidshverdag. Mens noen sosialrådgivere forteller at de tilhører skoler som ligger i «gode strøk», som blir «satset på» og har et romslig budsjett, forteller andre at det nesten ikke er rom for å arbeide med rus i arbeidshverdagen, da det er så mange andre utfordringer å ta tak i hos elevene. En av rådgiverne som arbeider ved en skole hun omtaler som «en skole som har mange ressurser, og som blir satset på» forteller:

Vi er mange helse- og sosialfaglige ansatte, vi er en skole med høyt snitt og flinke elever. På [skolenavn] for eksempel jobber de på en helt annen måte. De er jo bare to rådgivere som springer beina av seg, og har fryktelig mange som ruser seg. Som driver med vold, de har helt andre utfordringer. Så vi er jo klar over det også, vi står i et særtilfelle. Vi blir satset på, og vi får mange ressurser. Både i forhold den tidligere skolen jeg var på også – så hadde vi ikke kjangs der til å jobbe på denne måten. Der måtte vi prioritere de flinkeste, og de flinkeste fikk kanskje toere og treere i fagene sine

En av miljøarbeiderne arbeider på en skole som han beskriver som «belastet», med mange utfordringer knyttet til elevgruppen. Miljøarbeideren er trolig i samme kategori som rådgiveren sammenligner sin skole med i sitatet over. Han forteller nemlig at hverken tid, ansatte, ressurser, økonomi eller kompetanse strekker til i arbeidet med rusproblematikk – og at arbeidet først og fremst handler om å «slukke branner»:

Jeg synes personlig det er for lite tid i en arbeidshverdag til å kunne håndtere dette med rusrelatert problematikk på en ordentlig måte, fordi det dukker til stadighet opp andre ting som er mer akutte i sin form. Da blir det bare brannslukking, ikke sant. (...) Vår elevmasse er jo preget av at vi har ganske lave inntakspoeng her, og det fører jo gjerne med seg en del ekstra utfordringer da. Og, altså støtteapparatet strekker ikke til. Ikke i nærheten engang. Vi kunne

sikkert ha doblet, triplet og mangedoblet det vi har. Og sikkert enda ønsket oss mer enkelte ganger. For behovet blant våre elever er så stort!

Jeg biter meg merke i at flere av sosialrådgiverne snakker om skolens *inntakssnitt* som en viktig del av hvor mye tid og ressurser de har mulighet til å bruke på det rusforebyggende og rusavdekkende arbeidet i skolen. Sosialrådgiverne forteller meg at høyt inntakssnitt ofte betyr «gode skoler» med «flinke elever», engasjerte foreldre og mange ressurser. Videre forteller de at et lavt inntakssnitt ofte fører meg seg en rekke annen problematikk knyttet til psykisk helse, faglig svakhet, lite motiverte elever, drop-out, gjengvirksomhet og slåssing:

Så mange av ungdommene er jo liksom. De har så minimale forutsetninger for å få det til at det helt fantastisk at noen faktisk klarer det. Nei, det er snodig. Vi skulle ha jobbet mye mer med rus her, men ressursene strekker ikke til. Rett og slett. Det er andre ting som må prioriteres. Jeg har ingen løsning på dette. Jeg sitter bare og beklager meg over tilstandene. Men det burde vært gjort annerledes

Videre legger jeg merke til at det *økonomiske* aspektet virker inn på handlingsmulighetene til sosialrådgiverne i arbeidet med rusproblematikk. Flere av rådgiverne, miljøarbeiderne og miljøterapeutene snakker, både indirekte og direkte, om hvilken betydning skolens økonomiske ressurser og budsjetttrammer har for deres arbeidshverdag og handlingsrom i arbeid med rusproblemer. En miljøarbeider uttrykker flere ganger frustrasjon, og ønsker veldig gjerne at politikere skal hospitere på skolen han jobber på slik at de ser hvordan skolens budsjett virker begrensende på handlingsmulighetene i praksis

Men jeg har liksom veldig lyst til å få med meg eksterne aktører i vårt arbeid. Spesielt politikere, som sitter på pengesekken – som kanskje ikke ser hva enkelte politiske vedtak gjør. Hva betyr fordeling av økonomiske midler i praksis og så videre. Hvis det skal bli noe endring her så med det vedtas av de riktige menneskene.

Tidsaspektet er det også flere som trekker fram. «Jeg liker jo best å gå rundt og snakke med elevene, og bli kjent. Mye lettere å danne gode relasjoner og fange opp ting som ikke er bra. Men det er det ikke så mye tid til dessverre. Alt mulig annet, administrative ting, må liksom prioriteres over det jeg egentlig burde gjøre» forteller en Kjentmann.

Det viser seg også at selv om det er åpnet opp for en Kjentmann- posisjon ved flere skoler, er det ingen av Kjentmennene jeg snakker med som kun har arbeidet med rus i sin arbeidsbeskrivelse. Kjentmennene i studien forteller meg at de fremdeles har sin tidligere

arbeidsrolle, og tidligere arbeidsoppgaver som rådgiver eller miljøterapeut, men at Kjentmann-rollen kommer i tillegg til de arbeidsoppgavene de allerede hadde fra før av. Det å være Kjentmann blir slik en tilleggsoppgave som sosialrådgiverne skal få tid til å gjøre, ved siden av sin «vanlige jobb».

8.2. Profesjonsetikk møter institusjonsetikk

Flere av sosialrådgiverne kommer inn på motsetningene mellom *meldeplikt* og *taushetsplikt* som en utfordring de møter i det daglige. Spesielt opplever helsesøstrene i utvalget at det er vanskelig å forholde seg til meldeplikten, da det er i strid med den lovpålagte taushetsplikten de jobber etter. Begge helsesøstrene forklarer at de ikke er ansatt av skolen; men av kommunen eller bydelen. Helsesøstrene forteller at taushetsplikten «det helligste» de forholder seg til, og den trumfer i mange tilfeller skolereglementet blir jeg fortalt. «Jeg kan ikke gå videre til politiet og bryte taushetsplikten»

På den andre siden er det klare regelverk når det kommer til rusbruk og omsetning av rusmidler i skoletiden, hvor hensynet om meldeplikt strider mot taushetsplikten de har ovenfor elevene i samtale. Dette kan by på utfordringer når helsesøstre må forholde seg til elever, som kanskje er ruspåvirket, i *skoletiden* – gjerne også på skolens område. Begge helsesøstrene opplever denne motsetningen mellom meldeplikt og taushetsplikt som svært utfordrende.

En helsesøster forteller at hun kun melder til politiet hvis hun har konkret informasjon om kjøp og salg i *skoletiden*; men hun oppgir da aldri navn på elever. Begge helsesøstrene begrunner dette med at uten taushetsplikten, mister de tilliten og relasjonen til elevene. «Vi jobber ikke for skolen eller politiet, vi er her for elevene» påpeker den ene helsesøsteren.

Meldeplikten til politi og foreldre er mye mer tydelig når det gjelder de andre yrkesgruppene. De andre yrkesgruppene er nemlig ansatt av skolen; og skolereglementet får slik forrang over taushetsplikt og relasjoner til elever. Også her viser det seg likevel å være variasjoner i meldepraksisen da skjønn og det relasjonelle aspektet har en tendens til å spille inn i vurderingen. En miljøarbeider forteller at han tar en slags kost-nytte vurdering når han oppdager, avdekker og får informasjon om rusbruk før han melder videre. Han mener at relasjonen han har til elevene er grunnlaget for mye av arbeidet han gjør, og en overdreven meldepraksis ville derfor kunne ødelagt dette arbeidet:

Jeg tror jeg kommer langt med å ha litt sånn kompis tone. Så jeg får mye informasjon gjennom å ha tidvis høy terskel da. De hadde jo ikke fortalt meg noe hvis jeg gikk videre med alt til politiet, ikke sant. Så det tenker jeg ofte på når jeg går rundt og observerer: Skal jeg si ifra til politiet? Hva taper jeg? Hva vinner jeg? Har politiet noe på denne gutten? Nei. Og da vet jeg hvordan det fungerer. Da kommer du til å ha en prat med politiet, og det slår ikke ut på noen ting. Og da et mitt forhold til eleven ødelagt. Så da tenker jeg ikke sant: Hva taper jeg? Hva vinner jeg? Men hvis jeg er bekymret nok melder jeg selvfølgelig videre. Livet til eleven går jo foran relasjonen.

Selv om det i utgangspunktet er lik meldepraksis til foreldre og politiet blant alle ansatte i skolen, bortsett fra helsesøstre, når det forekommer rus i skoletiden – er det også her variasjoner i hvilken informasjon sosialrådgiverne velger å gå videre med eller melde. Hvor en av rådgiverne melder det meste hun får informasjon om av illegalt rusbruk til politiet, begrenser flere av de andre sosialrådgiverne seg til den rusbruken som «tas på fersken» i skoletiden. En miljøarbeider forteller at han i noen tilfeller har gitt elever et «frikort» når elever har vært ruset på skolen, fordi deres relasjon – og den informasjonen om rus og elevmiljø han får tilgang på via denne relasjonen, er mer verdifull enn at eleven skal bli «tatt».

Disse sosialrådgiverne ser ut til å veie hensynet om omsorg og kontroll ovenfor elevene opp mot hverandre, hvor det tas en kost- nytte vurdering av i hvilke tilfeller det er nødvendig, og lønnsomt, å melde til politiet – og i hvilke tilfeller det er bedre å la være.

8.3. Avdekkende arbeid og tidlig intervensjon

Det rusforebyggende og avdekkende arbeid i skolen blir litt som å gå i bokseringen med begge armene bundet bak på ryggen. Det er veldig vrient

Det er tidligere i oppgaven pekt på at tidlig intervensjon er et satsningsområde i det rusforebyggende arbeidet. Unge mennesker er av spesiell interesse når det gjelder forebygging og tidlig intervensjon – fordi de befinner seg i en sårbar alder hvor utprøving og eksperimentering med ulike rusmidler er en risikofaktor for skjevutvikling (Helsedirektoratet, 2010). Dette forteller samtlige av sosialrådgiverne at er svært vanskelig – da det å avdekke rusproblematikk i seg selv er utfordrende, og det å gripe inn på et tidlig tidspunkt er følgelig vanskelig.

Her på skolen da; at selv om de vet at jeg vet, så kan jeg spørre dem rett ut og se de inn i øyne. Og de nekter jo. Men jeg ser det jo på øyne til mange av dem. Når de kommer rundt et hjørne og møter meg, så er det jo ganske tåkete noen ganger. Så jeg vet jo at det brukes på skolen. Men jeg får liksom aldri tatt de på fersken. Selv om jeg har kontor med utsikt over hvor de er. Det er vanskelig! Og det er også litt med syntetisk.. sånn syntetisk marihuana. Og da lukter det ikke heller, da er det enda vanskeligere. Og det tas ikke på de vanlige urinprøvene heller.

Sosialrådgiverne forteller at det er en del begrensninger i myndigheten til hva man faktisk har mulighet til å gjøre som skole; en del «byråkratiske ting som gjør det vanskelig» å avdekke rusbruk selv om man kanskje vet om eller har mistanke om bekymringsverdige forhold.

Sosialrådgiverne opplever det å skulle avdekke rusproblematikk som vanskelig, utfordrende – og nesten umulig i flere tilfeller, med mindre de selv blir oppsøkt av elever som ønsker hjelp eller foreldre som er bekymret.

Det viser seg at det er svært lite sosialrådgiveren kan gjøre dersom elevene selv ikke ønsker, eller er motivert for hjelp, med mindre de tas på fersken i lovbrudd. Sosialrådgiverne forteller at de gjerne kan konfrontere eleven med en rusbekymring, men har ikke myndighet til å gå videre med saken med mindre elevene selv ønsker det. I de tilfellene hvor elevene «tas på fersken» i å ruse seg, være ruset eller omsette rusmidler har sosialrådgiverne på den andre siden myndighet og plikt til å gripe inn og melde til foreldre og politi. To av sosialrådgiverne forteller at dersom det forekommer rusmistanke, uten konkrete bevis – hender det at det oppstår en situasjon hvor politiet må tilkalles for å ta en rustest der og da.

En rådgiver forteller meg at han har vært i et samarbeidsmøte med nærliggende skoler hvor han ble tipset om en trend som var populær blant elevene på den skolen. Der hadde de ansatte nemlig avdekket at de elevene som hadde rusmidler til salgs hadde på seg røde sko på skolen, slik at de andre elevene visste hvem som hadde rusmidler til salgs: «Da måtte vi jo følge med på hvem som hadde på seg røde sko, for sånne ting sprer seg». En av miljøarbeiderne forteller at skolen har indikasjoner på at det blir omsatt en del i skoletiden «ikke nødvendigvis på skolen, men i skoletiden av våre elever» - forteller han. Videre forteller en av de andre miljøarbeiderne at flere av elevene på skolen han er ansatt ved; er kjent i politiregisteret for å distribuere hasj på nærliggende ungdomsskoler.

Når det gjelder kjøp og salg, eller omsetning, av rusmidler – forteller flere av sosialrådgiverne at de vet at det forekommer, og det hender de har mistanke – men at det er vanskelig å avdekke noe konkret. En av miljøarbeiderne omtaler elevene gang på gang som «streetsmarte», og opplever at elevene har «vært i gamet lenge», slik at det er svært vanskelig å «ta dem på noe konkret». To av sosialrådgiverne påpeker også at elever som ruser seg «mer enn hva som er normalt», ofte har et behov for å opprettholde en fasade – og jobber hardt for å skjermesiden av seg selv for omverdenen:

De elevene som har med seg litt høy samfunnsstatus. Altså velstående familier har et, i alle fall sånn som jeg ser det, et større behov for å opprettholde en fasade utad. Og for å opprettholde en fasade er du nødt til å jobbe med det, trene på å skjule rusbruken.

Helsesøsteren fra sitatet over snakker her om et «måteholdent» rusbruk som ikke i for stor grad fratar ungdommer evnen til å møte samfunnskrav. «Og det er jo den bitre sannheten for mange. Når de kommer hit er det nesten for sent». En sosialrådgiver påpeker at jo mer rus en elev bruker, jo enklere er det å legge merke til faresignaler, da eleven blir mer ukritisk til egen oppførsel. Sosialrådgiveren forteller at de overnevnte «klassiske tegnene» som vekker mistanke hos skolen, ofte er tydeligere og mer tilstedeværende jo større omfanget av rusbruken til eleven er. Dette kan tyde på det som forskningen allerede har pekt på; at unge mennesker i mange tilfeller rekker å utvikle en et omfattende rusbruk før de fanges opp (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016).

En av utfordringene med tidlig intervensjon i praksis viser seg derfor å være at sosialrådgiverne i stor skala er avhengig av at elever oppsøker sosialrådgiverne og selv ønsker hjelp. Det er derfor svært lite de kan gjøre dersom ungdommene selv ikke mener de har et rusproblem, eller ønsker hjelp.

En helsesøster og en rådgiver ønsker seg bort fra holdningen om at narkotika er den «absolutte fellen man kan gå i», og etterspør en mer liberal tilnærming når man snakker med ungdom om rus. Den ene sier «Man må formidle holdninger og få de til å forstå at det er en forskjell på bruk og misbruk» - mens den andre forklarer «For det er klart at hvis de blir møtt med holdningen om at det er den største synden de kunne begått, så er det jo ingen som tør å oppsøke hjelp.» Helsesøsteren og rådgiveren er enige i at det oppleves som mer konstruktivt å utstyre ungdom med verktøy for å be om hjelp slik at de er rustet til å håndtere det dersom de utvikler et rusmisbruk, enn å stigmatisere ungdommer for å eksperimentere med rus eller bruke rusmidler. Også større sjans for å at de søker hjelp før det går for langt».

8.4.Behov for økt kompetanse

Når det kommer til avdekking av rusproblematikk og tidlig intervensjon oppgir sosialrådgiverne enda en utfordring. Flere påpeker at rusbruken ofte går under radaren til de ansatte, hvor man trenger et oppøvd blikk for å legge merke til eller avdekke at en elev er ruspåvirket.

Skolen er en kompleks institusjon, og er tradisjonelt en opplæringsanstalt med lærere som har i hovedoppgave å videreformidle kunnskapen de innehar. Det kan ikke forventes at alle oppgaver knyttet til det psykososiale rundt eleven, forebyggingsarbeidet eller oppfølgingen av

enkeltelever kan utføres av læreren. Kunnskapsdepartementet har derfor satt i gang et prosjekt for å få flere yrkesgrupper med miljøfaglig kompetanse inn i skolehverdagen (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015). Sosialrådgiverne uttrykker likevel at de skulle ønsket seg enda mer fokus på rus, og ansatte som hadde kompetanse til å lete, oppdage, avdekke og ta tak i rusproblematikk. Jeg blir fortalt at det har vært et økt fokus på rus de siste årene, med en begynnende kompetanseheving og opptrapping av midler, men at det fremdeles er langt igjen å gå.

Sosialrådgiverne påpeker at spesielt lærere, som ser elever i det daglige, sjeldent har den kompetansen som trengs når det kommer til tegn og symptomer på at elever enten er ruset - eller er i ferd med å utvikle et ugunstig rusbruk. En av sosialrådgiverne arbeidet tidligere som lærer, og forteller at nå som han er rådgiver og Kjentmann er han overrasket over hvor mange av elevene som faktisk sliter med rus – som han ikke hadde anelse om da han jobbet som lærer.

I høst så fikk vi tilbud av politiet. De har jo noen ganske gode folk som kan mye om rus. Om å ha en sånn liten gjennomgang i felles for lærerne da. Dette med rus og rusproblematikk og. Bare sånn lite sånn halvtimes, førti- minutters, foredrag. Og det fikk vi nei på fra skolens ledelse da. Det tenkte ikke de at vi skulle bruke tid på. Mye som kan gjøres i skolens forebyggende arbeid altså, det er en god del mangler.

Når det kommer til kompetanseheving hos lærere viser det seg at det er varierende på de ulike skolene om rus er et fokusområde, eller et prioritert område. To av skolene forteller at politiet har vært involvert for å ha et «tegn og symptomer» kurs med lærerne, slik at de bedre skal vite hva de ser etter. En nylig kurset Kjentmann forteller også at han har fått i oppgave å heve kompetansen til lærerne i tiden som kommer. Miljøarbeideren fra sitatet over, som på den andre siden jobber på en av de belastede skolene, forteller at rus ikke er et fokusområde på skolen han er ansatt ved – og at ledelsen har ting som haster mer, eller som må prioriteres, over rusarbeidet.

9. Oppsummering

Denne oppgaven undersøker hvordan syv store, og mellomstore skoler, i Oslo og omegn arbeider med rusproblematikk – og belyser hvilke utfordringer sosialrådgiverne møter i sin arbeidshverdag. Analysen tar utgangspunkt i fire overordnede inndelinger: «Fortellinger om ungdommers ruskultur», «Forebygging og dens politiske rammeverk», «Institusjonelle grenser for bekymring» og «Utfordringer i det daglige arbeidet med rusproblematikk». Med inspirasjon fra institusjonell etnografi, belyser oppgaven hvordan politiske tiltak og styringslinjer virker inn på informantenes arbeidshverdag og handlingsrom i arbeidet med rusproblematikk på de ulike skolene.

I fortellinger om ungdommers ruskultur belyses sosialrådgivernes opplevelse av ruskulturen blant elevene. I kapittelets innledning pekes det på at skolenes forståelse og institusjonelle blick på rusnormer er relevant for å forstå hvordan skolene definerer, og arbeider med, rusproblematikk.

Det gjennomgående i dette kapittelet er *normaliseringsprosesser*. Det pekes på en utbredt og akseptert alkohol- og cannabiskultur blant ungdom. Sosialrådgivernes fortellinger om rusbruk og psykisk uhelse er preget av en forståelse om at det er noe hverdagslig og normalt- framfor et avvik. Det vises til at skillet mellom hva som anses å være *rusbruk* og *rusmisbruk* blir avgjørende for hva som ses på som normalt – og avvikende.

I Forebygging og dens politiske rammeverk navigerer jeg gjennom politiske tiltak og føringer på bakgrunn av sosialrådgivernes utsagn, for å forstå hvordan politiske føringer virker inn på sosialrådgivernes arbeidshverdag. Flere av sosialrådgiverne forteller at de opplever stor frihet lokalt til å jobbe, og utforme arbeidsdagene sine i praksis, slik de har behov for. Likevel påpeker flere at de ikke har noe bestemmelsesrett over ting som bestemmes på et høyere nivå – i *politikken*.

Det forebyggende arbeidet i skolene består i hovedsak av kunnskapsformidling, relasjonsetablering, foreldresamarbeid, politisamarbeid, synlighet, tilgjengelighet og nulltoleranse for rusbruk i skoletiden. I tillegg har noen av skolene sett et økt behov for å forebygge uønskede hendelser som vold og voldtekter i russetiden de siste årene. Analysen viser at handlingsplaner, regelverk, lovverk og politiske føringer virker inn på det faktiske forebyggende arbeidet som utføres ved skolene.

Institusjonelle grenser for bekymring peker på hvilke faktorer som gjør at skolen utvikler en bekymring for - eller mistenker mulig rusproblematikk hos en elev. Sosialrådgiverne forteller om klassiske tegn og symptomer som synkende karakterer, endret atferd og økt fravær som mulige faresignaler de ser etter hos elever som har utviklet, eller er i ferd med å utvikle, rusproblematikk. Ofte blir skolen oppmerksom på et potensielt rusproblem hos en elev ved at foreldre, lærere eller medelever melder bekymring.

Skillet mellom *skole* og *fritid* viser seg å være relevant for hvordan skolen reagerer og arbeider med rus, og det er gjennomgående i intervjuene at bekymring fra skolens side ofte har sammenheng med den rusbruken som intervensjoner med skoletiden eller påvirker elevenes skoleprestasjoner. Videre framheves elevens alder, om de er over eller under 18 år, og om det har forekommet noe kriminelt eller ikke som relevant for hvordan skolen reagerer og håndterer rusbruk- og hva som meldes videre til andre instanser.

I utfordringer i det daglige arbeidet med rusproblematikk pekes det på utfordringer i arbeidet med rusproblematikk i sosialrådgivernes arbeidshverdag. Utfordringene som sosialrådgiverne opplever i det daglige ser ut til å ha sammenheng med strukturelle og økonomiske hensyn, da hvilken operativ hjelp de har mulighet til å tilby avhenger av skolens budsjett, inntakssnitt, forekomsten av annen problematikk og kompetanse blant ansatte på skolen.

Et interessant funn er at det synes å virke som om skolene med størst forekomst av psykososial problematikk har færrest ressurser, og skolene med de «flinkeste» elevene, og det høyeste inntakssnittet – har flest ressurser. Jeg får inntrykk av at skolene som har de ressurssterke og flinke elevene med gode framtidsutsikter og et godt skolemiljø også har flest tilbud og ressurser til å følge opp psykisk helse og rus, mens skolene som kanskje trenger det mest har minst å rutte med.

Sosialrådgiverne forteller videre at det å avdekke rusproblematikk, for å sørge for en tidlig intervensjon slik politiske føringer ønsker, er svært vanskelig i praksis. Ved utsagn som «du ser det ikke før du tror det» pekes på at det er vanskelig å oppdage rusbruk; og at det kreves et oppøvd blikk for å se at det finnes hvis man skal legge merke til det.

10. Avsluttende tanker

Den røde tråden i denne masteroppgaven er *balansekunst*.

Sosialrådgiverne forteller om ungdom som sjonglerer samfunnskrav med et samtidig rusbruk på fritiden, hvor et avslappet forhold til rusmidler kombineres med et enormt press på å prestere og lykkes. Dette presset om å være *flink nok* og *god nok* ser ut til å være så stort at ungdom i noen tilfeller tyr til rusmidler for å holde tritt med, eller få en pause fra, samfunnskravene. Satt litt på spissen så kan det virke som at; *alle* ruser seg – og *alle* sliter med angst og depresjoner. Det er interessant hvordan ungdom balanserer det pliktoppfyllende med det eventyrlystne, og hvordan en utbredt ruskultur tilsynelatende kombineres med framtidsplaner og fornuft.

Denne balansegangen mellom det normale og det avvikende byr på utfordringer; for hvordan skal skoler egentlig jobbe med rusproblematikk, eller fange opp de som *ruser seg litt for mye*, i en kultur hvor det både er akseptert og utbredt med et moderat rusbruk? Og hvilke psykiske problemer er alarmerende nok i en perfeksjonistisk kultur hvor det ikke er unormalt med psykisk uhelse; og mange unge sliter med angst og depresjoner på grunn av høye samfunnskrav?

Skolene i denne studien har ulikt fokus, og kvalitet på, arbeidet med rusproblematikk og rusforebygging. Noen av skolene har hverken tid, ressurser eller økonomisk frihet til å jobbe tilstrekkelig med rusproblematikken som finnes. Dette tyder på at selv om det finnes politiske føringer som tilsier at rusforebyggende arbeid i skolen er et satsningsområde og ideal; er det ikke nødvendigvis tid og rom for å drive med forebygging under betingelsene og strukturene som sosialrådgiverne jobber under. Balansegangen mellom idealer og realiteter er vanskelig.

Når relasjonen trekkes fram som det fremste verktøyet i arbeidet med rusproblematikk, og mye av arbeidet baserer seg på tillit fra elevene, oppstår det et spenningsfelt mellom taushetsplikt og meldeplikt. Gjennom tillit gis det, til en viss grad, økt toleranse for ungdommers rusbruk, og ved økt toleranse er det mulig man formidler en form for aksept. På den andre siden vil man kunne skyve elevene bort, og risikere at ungdommene ikke tør å ta kontakt eller søke hjelp, dersom man er for rigid i sin tilnærming. Ved å i større grad akseptere et rusbruk, vil man kanskje derfor også kunne gi et større rom for rusmisbruk. I dette spenningsfeltet forsøker sosialrådgiverne daglig å finne en god balanse mellom tillit og sanksjoner i sin tilnærming til elevene.

Referanser

- Aase, T. H., & Fossåskaret, E. (2014). *Skapte virkeligheter: om produksjon og tolkning av kvalitative data. 2 utgave*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Actis. (2017). *Skolen - arena for rusforebygging. Actis rapport 2017*. Oslo. Hentet januar 3, 2018 fra <https://www.actis.no/nyhet/rusforebygging-i-skolen>
- Aftenposten. (2015, oktober 4). *Charlotte Karlsen*. Hver fjerde vg3 elev i Oslo har brukt cannabis. Hentet fra: <https://www.aftenposten.no/osloby/i/X4j7/Hver-fjerde-vg3-elev-i-Oslo-har-brukt-cannabis>
- Aftenposten. (2017, november 6). Anne Line Bretteville, Jasmine Andreas. *Norsk studie: flere unge takker ja til cannabis*. Hentet fra: <https://www.aftenposten.no/viten/i/XGAEn/Norsk-studie-Flere-unge-takker-ja-til-cannabis>
- Aftenposten. (2018, juni 20). Hanne Mellingsæter, Lene Skogstrøm. *Helsesøstre om cannabisbruk: noen må ha en nattings for å sove og en mornings for å stå opp*. Hentet fra: <https://www.aftenposten.no/osloby/i/bK283g/Helsesostre-om-cannabisbruk--Noen-ma-ha-en-nattings-for-a-sove-og-en-mornings-for-a-sta-opp>
- Aftenposten. (2018, april 24). *Kripos ber russen passe på hverandre*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/norge/i/yvvnw7x/Kripos-ber-russen-passe-pa-hverandre>
- Bakken, A. (2015). *Ung i Oslo 2015*. Oslo: NOVA.
- Bakken, A. (2017). *Ungdata 2017 - Nasjonale resultater*. Oslo: NOVA.
- Bakken, A. (2018). *Ung i Oslo 2018*. Oslo: NOVA.
- Bakken, A. (2018). *Ungdata 2018: Nasjonale resultater*. Oslo: NOVA.
- Barne, ungdoms- og familiedirektoratet. (2015). *Rusmidler og tobakk*. https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Helse/Rusmidler_og_tobakk/.
- Brinkmann, S., & Kvale, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju: 3 utgave*. Oslo: Gyldendal Akademisk AS.
- Bye, E. K., & Sandøy, T. A. (2018, februar 12). *Alkohol og andre rusmidler*. Hentet fra Folkehelseinstituttet : <https://www.fhi.no/nettpub/hin/levevaner/alkohol-og-andre-rusmiddel--folkehe/>
- Bye, E., & Skretting, A. (2017). *Resultater fra ESPAD 1995-2015. Bruk av rusmidler og tobakk blant 15-16 åringer*. Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Christoffersen, L. (2018, mars 9). *Narkotika blant ungdom: Like vanlig som å kjøpe Litago i kantina. Drammens Tidene*, ss. 4-5.
- Fekjær, H. O. (2011). *Rus*. Oslo: Gyldendal Akademisk AS.
- Folkehelseinstituttet. (2015). *Bruk av rusmidler og tobakk blant 15-16 åringer*. https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/bruk_av_rusmidler_og_tobakk_15_16_aringer_2017.pdf.

- Halkjelsvik, T., & Storvoll, E. (2015, februar 02). *Tall om risikofylt alkoholkonsum* . Hentet fra Folkehelseinstituttet : <https://www.fhi.no/nyheter/2015/nye-tall-om-risikofylt-alkoholkonsum/>
- Hammer, T., & Hyggen, C. (2013). *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalisering på vei til voksenliv* . Oslo: Gyldendal AS .
- Helgesen, L. (2011). *Menneskets dimensjoner. Lærebok i psykologi. 2 utgave* . Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Helse- og omsorgsdepartementet . (2015). *Prop. 15 S. Proposisjon til Stortinget. Opptrappingsplan for rusfeltet (2016-2020)* . Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet .
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2012). *Meld. St. 30 (2011-2012) Se meg! En helhetlig rusmiddelpolitikk. Alkohol - narkotika - doping.* . Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet .
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2014). *Meld. St. 19 (2014- 2015). Folkehelsemeldingen. Mestring og muligheter.* Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2016). *#Ungdomshelse. Regjeringens strategi for ungdomshelse 2016-2021.* Oslo: Helse- og Omsorgsdepartementet .
- Helsedirektoratet. (2010). *Fra bekymring til handling: en veileder om tidlig intervensjon på rusområdet* . Oslo: Helsedirektoratet .
- Helsedirektoratet. (2012). *Støttmateriell. Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen - forslag til læringsaktiviteter* . Narvik: Helsedirektoratet .
- Hertz, S. (2011). *Barne- og ungdomspsykiatri. Nye perspektiver og uante muligheter* . Oslo: Gyldendal Akademisk AS.
- Hole, R. (2014). *Forebygging og behandling av rusproblemer. En innføring.* Oslo: Universitetsforlaget .
- Justis- og beredskapsdepartementet . (2013). *Handlingsplan for forebygging av kriminalitet (2013- 2016)*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- KoRus. (2014). *Kjentmann - å møte elever med rusproblemer.* Bergen: Stiftelsen bergensklinikkene .
- Kripos. (2018, april 5). *Hvor går grensene?* Hentet fra www.politiet.no : <https://www.politiet.no/rad/voldtekt-og-seksuelle-overgrep/hvor-gar-grensene/>
- KRÅD. (2011). *Forebygging av rus og kriminalitet. En praktisk håndbok om SLT.* Kråd.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju 3 utgave* . Oslo: Gyldendal Akademisk AS .
- Kvello, Ø. (2015). *Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner.* Oslo: Gyldendal AS.
- Larsen, Y., & Inez, M. (2015). *Flinkiser og "dropouts"* . *Erfaringer med ungdom på frivillig ruskontrakt* . KoRus Oslo og KoRus Øst .
- Lilleeng, S. (2017). *Befolkningens bruk av rusbehandling.* Oslo: Helsedirektoratet .

- Mossing, J. B., & Ording, O. (2018, august 7). *Russebråk på greske øyer: – Man står ikke og ser på at en kompis blir banka opp*. Hentet fra NRK: https://www.nrk.no/urix/russebrak-pa-greske-oyer_-_man-star-ikke-og-ser-pa-at-en-kompis-blir-banka-opp-1.14156245
- Nordre Aker Budstikke. (2015, september 25). Kristin Tufte Haga. *Mange utrolig naive foreldre der ute. Lettere å få tak i hasj enn alkohol*. Hentet fra: https://nab.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=11924
- Nordre Aker Budstikke. (2017, november 2). Kristin Tufte Haga. *Skolene er et fristed for bruk, kjøp og salg av narkotika* Hentet fra: <https://nab.no/nyheter/skolene-er-fristedet-for-bruk-kjop-og-salg-av-narkotika/19.15608>
- NRK. (2015, august 28). Lise Andreassen Hagir, Eirin Larsen . *Ungdom får tak i de rusmidlene de ønsker* Hentet fra: <https://www.nrk.no/rogaland/advarer-mot-rus-i-videregaende-skole-1.12520372>
- NRK. (2016, juni 14). Runar Henriken Jørstad, Oda Marie Midbøe, Ingrid Tinmannsvik. *Politiet bekymret: større aksept for narkotika blant unge* Hentet fra: https://www.nrk.no/norge/politiet-bekymret_-storre-aksept-for-narkotika-blant-unge-1.12997362
- Ohm, E., Madsen, C., Alvær, K., Lund, J., Gjerde, H., & Rossow, I. (2014, juni 30). *Skader og ulykker* . Hentet fra Folkehelseinstituttet : <https://www.fhi.no/nettpub/hin/skader/skader-og-ulykker-i-norge/>
- Opplæringslova §9A. (1999). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa*. LOV-1998-07-17-61: Hentet fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61#KAPITTEL_10.
- Pedersen, W. (2015). *Bittersøtt: nye perspektiver på rus og rusmidler*. Oslo: Universitetsforlaget .
- Politi-loven §1. (1995). Lov om politiet. LOV-1995-08-04-53: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1995-08-04-53>.
- Salto. (2015). *Veileder: rusforebyggende arbeid. Fullføre og bestå. Trygg læring*. Oslo Kommune, utdanningsetaten.
- Sandberg, S., & Pedersen, W. (2010). *Cannabiskultur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skogstrøm, L., Melfald, J., Braathen, F., & Mørkestøl, S. (2018, august 6). *Politiet om Ios-braket: – Skremmende at foreldre sier ja til slike russeturer*. Hentet fra Aftenposten : <https://www.aftenposten.no/norge/i/On7z4E/Politiet-om-Ios-braket--Skremmende-at-foreldre-sier-ja-til-slike-russeturer>
- Soeset, T. v., Pedersen, W., & Sandberg, S. (2017, november 28). Neighborhood or School? Influences on Alcohol Consumption and Heavy Episodic Drinking Among Urban Adolescents. *Springer* .
- Thomassen, M. (2006). *Vitenskap, kunnskap og praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk AS.

- Utdanningsdirektoratet . (2012). *Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen - forslag til læringsaktiviteter*. . oppdatert 2014: Utdanningsdirektoratet i samarbeid med helsedirektoratet .
- Weihe, H. J. (2000). *Rus og språk. Ordliste over ord brukt i forbindelse med rus og rusbruk med synonymordliste*. Høgskolen i Lillehammer.
- Widerberg, K. (2015). *I hjertet av velferdsstaten. En invitasjon til institusjonell etnografi* . Oslo: Cappelen Damm AS.
- Øia, T. (2013). *Ungdom, rus og marginalisering* . Oslo: Cappelen Damm.
- Østlandets Blad. (2015, mars 21). Eirin Orset. *Det er alltid hasj på hjemmefester* Hentet fra: <https://www.oblad.no/ung/ski/follo/det-er-alltid-hasj-pa-hjemmefester/s/5-68-38907>

Vedlegg:

Vedlegg 1:

FORARBEID TIL INTERVJUGUIDE

Overordnet forskningsspørsmål: «Hvordan jobbes det proaktivt og reaktivt med rus på denne skolen? Hvilket inntrykk har sosialfaglige ansatte av rusbruken til elevene?»

1. INNLEDNING

- Presentasjon av meg selv og masterprosjektet
- Informere muntlig om hva det innebærer å være med på dette intervjuet
- Informere om bruk av båndopptaker, og at jeg vil ta notater underveis
- Informere muntlig om hvilke rettigheter informanten har, blant annet retten til å trekke seg fra studiet når som helst.
- Informere muntlig om hvordan intervjuet dokumenteres og hva som gjøres med datamaterialet når prosjektet avsluttes
- Garantere anonymitet. Presisere at jeg har taushetsplikt

2. SOSIALFAGLIG ANSATT I DEN VIDEREGÅENDE SKOLEN

- Kan du fortelle litt om deg selv?
- (Faglig bakgrunn, yrkestittel, hvor lenge du har jobbet her)
- Hva innebærer det å være rådgiver/ helsesøster/ miljøarbeider/ sosiallærer på en videregående skole?
- I hvilken grad opplever du frihet i arbeidsmetoder du velger å bruke?
- Hvordan er det å være sosialfaglig ansatt i en skole, hvor de fleste andre har helt andre roller og stillingstitler?
- Oppfølgingsspørsmål avhengig av svar, få tak i frihet/ muligheter, begrensninger/ utfordringer
- Hvordan ser en vanlig arbeidsdag ut for deg?
- Hvordan foregår samtaler med elevene? Oppsøker de deg, eller oppsøker du elevene?
- Hva slags saker/ problematikk vil du si utgjør størsteparten av henvendelse du får?
- Hender det at du får rusrelaterte henvendelser?
- utforske dette videre med oppfølgingsspørsmål

3. RUSKULTUR BLANT ELEVENE

- Hvilket inntrykk har du av hva slags ruskultur det er blant elevene på denne skolen?
- Drikkes det alkohol? Mye? Lite?

- Drikkepress?

- Er det kultur for illegale rusmidler? I så fall hvilke?

- Medisiner/ «piller»?

- Kjøp og salg?

- I hvilken alder har du inntrykk av at elevene begynner å drikke alkohol?
- Hvordan, og hvor ofte, har du inntrykk av at elevene fester?
- Hva slags utfordringer opplever dere som skole i forbindelse med rus?
- Vet du om noen av disse utfordringene er særskilte på denne skolen/ i dette området?
- Hvilket inntrykk har du av hvorfor elevene ruser seg? Vet du om det er noe kultur for selvmedisinering/ prestasjons-rusbruk?
- I forbindelse med fest? Flukt? Prestasjon? Medisinering?
- Er det, i din oppfattelse, noen særtrekk som kjennetegner den typiske eleven som tyr til andre rusmidler enn alkohol?
- Er det noen egne utfordringer knyttet til russetiden?
- Tror du det foregår noe rusrelatert i skoletiden, eller foregår alt på fritiden?

4. FOREBYGGENDE ARBEID

- Hvem bestemmer hvordan skolen skal arbeide med rus?
- Kan du si noe om hvordan denne skolen jobber rusforebyggende ovenfor elevene sine?
- Hvem gjør hva i det rusforebyggende arbeidet?
- Hvordan synes du det forebyggende arbeidet fungerer?
- Finnes det noen konkrete retningslinjer/ metoder som skolen må følge, eller står dere fritt når det kommer til rusforebygging?
- Er rusforebygging, eller rus generelt, er fokusområde på denne skolen? Hvis ja, fortell litt om dette.
- Snakkes det noe med foreldre om rus? Hvordan opplever du dette samarbeidet?
- Hvordan er det med kursing/ kompetanseheving når det kommer til ansatte og rus? Synes du at ansatte har den kompetansen som er nødvendig for å oppdage/ avdekke rusproblematikk?

5. RUS OG BEKYRMING

- Hvordan går du fram dersom du er bekymret for en elev?
- Kan du komme med et eksempel?
- Hvordan får ansatte greie på at en elev sliter? Hvem henvender seg?
- Hva skal til for at man utvikler bekymring for en elevs rusvaner?
- Hvordan oppdages bekymringsverdige forhold relatert til rus? (eks. kjøp og salg)

- Hva slags hjelp tilbys elever som står i fare for å utvikle/ har utviklet et rusproblem?
 - *Hva slags oppfølging får de?*
 - *Hva skjer dersom de dropper ut?*
 - *Hvem har ansvaret for oppfølging/ hjelp/ koordinering av de ansatte på skolen? Hvem gjør hva?*
 - *Hvilke muligheter og begrensninger har man til å tilby hjelp?*
 - *Hvem samarbeider dere med?*
 - *Hvem involveres?*
 - *Hvor ofte er du borti denne typen problematikk?*
- Hvilke faktorer ved hvordan skolen jobber ovenfor rus vil du trekke fram som gode, viktige og suksessfulle?
- Er det noe med arbeidet knyttet til rus som du synes er vanskelig eller problematisk? Eller som du skulle ønske var annerledes?

6. AVSLUTNING

- Er det noe du tenker jeg burde ha spurt om som jeg ikke har spurt om?
- Oppsummering, gjennomgang av hva vi har snakket om

Vedlegg 2:

Marit Haldar
Pilestredet 35
0130 OSLO

Vår dato: 17.01.2018

Vår ref: 58251 / 3 / STM

Deres dato:

Deres ref:

Forenklet vurdering fra NSD Personvernombudet for forskning

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 10.01.2018.

Meldingen gjelder prosjektet:

<i>58251</i>	<i>Hvordan jobbes det i den videregående skolen med elever som har utviklet, eller står i fare for å utvikle, en rusproblematikk?</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Høgskolen i Oslo og Akershus, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Marit Haldar</i>
<i>Student</i>	<i>Shivani Sharma</i>

Vurdering

Etter gjennomgang av opplysningene i meldeskjemaet med vedlegg, vurderer vi at prosjektet er omfattet av personopplysningsloven § 31. Personopplysningene som blir samlet inn er ikke sensitive, prosjektet er samtykkebasert og har lav personvernulempe. Prosjektet har derfor fått en forenklet vurdering. Du kan gå i gang med prosjektet. Du har selvstendig ansvar for å følge vilkårene under og sette deg inn i veiledningen i dette brevet.

Vilkar for vår vurdering

Vår anbefaling forutsetter at du gjennomfører prosjektet i tråd med:

- opplysningene gitt i meldeskjemaet
- krav til informert samtykke
- at du ikke innhenter [sensitive opplysninger](#)
- veiledning i dette brevet
- Høgskolen i Oslo og Akershus sine retningslinjer for datasikkerhet

Veiledning

Krav til informert samtykke

Utvalget skal få skriftlig og/eller muntlig informasjon om prosjektet og samtykke til deltakelse.

Informasjon må minst omfatte:

- at Høgskolen i Oslo og Akershus er behandlingsansvarlig institusjon for prosjektet
- daglig ansvarlig (eventuelt student og veileder) sine kontaktopplysninger
- prosjektets formål og hva opplysningene skal brukes til

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

- hvilke opplysninger som skal innhentes og hvordan opplysningene innhentes
- når prosjektet skal avsluttes og når personopplysningene skal anonymiseres/slettes

På nettsidene våre finner du mer informasjon og en veiledende mal for [informasjonsskriv](#).

Forskningsetiske retningslinjer

Sett deg inn i [forskningsetiske retningslinjer](#).

Meld fra hvis du gjør vesentlige endringer i prosjektet

Dersom prosjektet endrer seg, kan det være nødvendig å sende inn endringsmelding. På våre nettsider finner du svar på hvilke [endringer](#) du må melde, samt endringskjema.

Opplysninger om prosjektet blir lagt ut på våre nettsider og i Meldingsarkivet

Vi har lagt ut opplysninger om prosjektet på nettsidene våre. Alle våre institusjoner har også tilgang til egne prosjekter i [Meldingsarkivet](#).

Vi tar kontakt om status for behandling av personopplysninger ved prosjektslutt

Ved prosjektslutt 05.06.2018 vil vi ta kontakt for å avklare status for behandlingen av personopplysninger.

Gjelder dette ditt prosjekt?

Dersom du skal bruke databehandler

Dersom du skal bruke databehandler (ekstern transkriberingsassistent/spørreskjemaleverandør) må du inngå en databehandleravtale med vedkommende. For råd om hva databehandleravtalen bør inneholde, se [Datatilsynets veileder](#).

Hvis utvalget har taushetsplikt

Vi minner om at noen grupper (f.eks. opplærings- og helsepersonell/forvaltningsansatte) har [taushetsplikt](#). De kan derfor ikke gi deg identifiserende opplysninger om andre, med mindre de får samtykke fra den det gjelder.

Dersom du forsker på egen arbeidsplass

Vi minner om at når du [forsker på egen arbeidsplass](#) må du være bevisst din dobbeltrolle som både forsker og ansatt. Ved rekruttering er det spesielt viktig at forespørsel rettes på en slik måte at frivilligheten ved deltakelse ivaretas.

Se våre nettsider eller ta kontakt med oss dersom du har spørsmål. Vi ønsker lykke til med prosjektet!

Vennlig hilsen

Marianne Høgetveit Myhren